

Андрієнко Т.Л.
Казімірова Л.П.
Прядко О.І.
Білик Р.Г.
Юглічек Л.С.
Матвеев М.Д.
Мирна Л.А.
Демчишина З.І.
Вітязь Г.В.

«Мале Полісся» —

проектований національний природний парк України
(Хмельницька область)

**Під загальною
редакцією
д.б.н., проф.
Т.Л. Андрієнко**

УДК 502.75 + 581.9 (477.43)
ББК 28.088л6 (4Укр)
М18

М18 «Мале Полісся» — проєктований національний природний парк України (Хмельницька область) / Під. ред. д.б.н., проф. Т.Л. Андрієнко. — Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2007. — 40 с., іл.

Робота висвітлює біолого-географічні та історико-культурні передумови створення нового національного природного парку України — «Мале Полісся» (на території Славутського та Ізяславського районів Хмельницької області). Узагальнено матеріали попередніх наукових досліджень географів, ландшафтознавців, ботаніків, зоологів, Державного управління охорони навколишнього природного середовища в Хмельницькій області.

Для викладачів, вчителів, студентів та учнів, працівників державних природоохоронних органів, широкої громадськості.

ББК 28.088л6 (4Укр)

Авторський колектив:

Андрієнко Т.Л., Казімірова Л.П., Прядко О.І., Білик Р.Г., Юглічек Л.С., Матвеев М.Д., Демчишина З.І., Мирна Л.А., Вітязь Г.В.

Рекомендовано до друку Вченою радою Хмельницького національного університету (протокол №10 від 17 квітня 2007 року)

Рецензенти:

Баженов Л.В., доктор історичних наук, професор, директор Центру дослідження історії Поділля;

Бахмат М.І., доктор сільськогосподарських наук, професор, ректор Подільського державного аграрно-технічного університету.

Ця робота опублікована в рамках Програми малих екологічних проєктів за фінансової підтримки Британського Фонду «Довкілля для Європи» та сприяння Міністерства у справах охорони довкілля, харчових продуктів та сільського господарства Великобританії та Британської Ради.

Погляди, які викладені тут, належать авторам цієї роботи і не можуть ні за яких обставин вважатися такими, що виражають офіційну точку зору Міністерства у справах охорони довкілля, харчових продуктів та сільського господарства Великобританії та Британської Ради

© Андрієнко Т.Л., Казімірова Л.П.,
Прядко О.І., Білик Р.Г., Юглічек Л.С.,
Матвеев М.Д., Демчишина З.І.,
Мирна Л.А., Вітязь Г.В.
© ПП Мошинський, 2007

Andrienko T.
Kazimirova L.
Pryadko O.
Bilyk R.
Yuglichek L.
Matvejev M.
Myrna L.
Demchyshyna Z.
Vityaz G.

«Male Polissya» —

is a designed national natural park in Ukraine
(Khmelnyska Oblast)

Editor
T. Andrienko,
PhD

«Male Polissya» – is a designed national natural park in Ukraine (Khmelnyska Oblast) / Editor Andriyenko T., PhD. – Kamyanets-Podilskyi, 2007. – 40 pages with illustrations.

This publication is a description of biological, geographical, historical and cultural pre-conditions of foundation of «Male Polissya» nature park of national importance to be developed on the territory of Slavuta and Izyaslav rayons of Khmelnyska Oblast.

Materials of previous scientific researches are consolidated and emphasized the importance of nature protection, water regulation, landscape conservation, historical, cultural, recreational and eco-educational heritage of the area.

For lecturers, teachers, students, pupils, specialists of state environmental departments and agencies, general public.

This leaflet was produced with funding from the United Kingdom «Environment for Europe Fund» and supported by the UK Department of Environment, Food and Rural Affairs and British Council, as part of Small Environmental Project Scheme.

The context of this publication represents exclusively the opinion of its authors.

Зміст

■	ВСТУП (<i>Андрієнко Т.Л.</i>)	6
■	ПРИРОДНІ УМОВИ (<i>Білик Р.Г., Вітязь Г.В.</i>)	8
■	ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ (<i>Мирна Л.А., Демчишина З.І., Казімірова Л.П.</i>) . . .	10
■	ФЛОРА І РОСЛИННІСТЬ (<i>Андрієнко Т.Л., Прядко О.І., Юглічек Л.С.</i>)	12
■	Загальний розподіл рослинного покриву	12
■	Флора	13
■	Раритетна компонента флори та рослинності	13
■	Характеристика видів рослин, які занесені до Червоної книги України	15
■	Рослинність.	17
■	Рідкісні рослинні угруповання	21
■	ФАУНА (<i>Матвєєв М.Д.</i>)	23
■	Загальна характеристика поширення видів хребетних тварин	23
■	Раритетна компонента фауни	25
■	Характеристика видів тварин, які занесені до Червоної книги України	25
■	ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНА МЕРЕЖА (<i>Казімірова Л.П., Білик Р.Г.</i>)	27
■	Території загальнодержавного значення.	27
■	Території та об'єкти місцевого значення	29
■	ЛІТЕРАТУРА	36
■	РЕФЕРАТ	38
■	REFERENCE PAPER	39

■ ВСТУП

Мале Полісся — один з найбільш своєрідних природно-географічних райоів України. Досі в ньому відсутні національні природні парки, хоча природний потенціал цього краю створює всі умови для виховання і відпочинку в природі.

В східній частині Малого Полісся (Ізяславський та Старокостянтинівський райони) пропонується створення національного природного парку, в самій назві якого відбита назва регіону — «Мале Полісся». Тут добре збережені рослинність і фауністичні комплекси, висока залісненість, мальовнича заплава Горині, унікальні мальовничі озера, серед яких найбільш відоме озеро Святе.

Серед рідкісних та зникаючих рослин Червоної книги України, які зростають на проєктованій території, особливу цінність мають осока богемська, лікоподієлла заплавна, діфазіаструм сплюснутий, бара-

нець звичайний, шейхцерія болотна. Серед угруповань Зеленої книги України — ценози латаття сніжно-білого, глечиків жовтих, старих соснових лісів зеленомохових та чорницевих.

Багатим і своєрідним є тваринний світ. Серед видів тварин, занесених до Червоної книги України — змієїд, орел-карлик, підорлик малий, журавель сірий, лелека чорний.

Природа цього краю потребує охорони та захисту. На проєктованій території створено 26 територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного і місцевого значення. Колективом авторів пропонується створення національного природного парку «Мале Полісся».

Закон України «Про природно-заповідний фонд України» визначає національні природні парки як природоохоронні, рекреаційні, культурно-освітні, науково-

дослідні установи загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення і ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність.

На національні природні парки покладається виконання таких основних завдань:

- збереження цінних природних та історико-культурних комплексів і об'єктів;
- створення умов для організованого туризму, відпочинку та інших видів рекреаційної діяльності в природних умовах з додержанням режиму охорони заповідних природних комплексів та об'єктів;
- проведення наукових досліджень природних комплексів та їх змін в умовах рекреаційного використання, розробка

наукових рекомендацій з питань охорони навколишнього природного середовища та ефективного використання природних ресурсів;

- проведення екологічної освітньо-виховної роботи.

На території національних природних парків з урахуванням цінностей природних комплексів та об'єктів, їх особливостей встановлюється диференційований режим щодо їх охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням (заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації, господарська зона).

Створення національного природного парку «Мале Полісся» допоможе зберегти природу, регламентувати природокористування, відкрити значні можливості для проведення туризму та рекреації.

■ ПРИРОДНІ УМОВИ

Проектований національний природний парк «Мале Полісся» (далі НП «Мале Полісся») пропонується створити у Ізяславському та Славутському районах Хмельницької області на площі 25905 га. Територія парку знаходиться у північній частині області і належить до східної частини Малого Полісся. За фізико-географічним районуванням України парк розташований на південному заході східноєвропейської рівнини; у мішано-лісовій хвойно-широколистяній зоні у Поліській провінції.

Межі проектного національного парку умовно проходять по долинах рік та Нетішинського водосховища-охолоджувача. На півночі — р. Горинь і водосховище-охолоджувач, витік р. Гнилий Ріг; на сході — р. Горинь, на північному заході — р. Вілія; на півдні — притоки річок Горинь та Вілія.

Тектонічно територія проектного парку розташована в південно-західній частині Східно-Європейської платформи в межах Волинського блоку Українського щита. Вкрита аллювіальними та флювіогляціальними водно-льодовиковими відкладами різної потужності (3–10 метрів). Кристалічні породи знаходяться дуже глибоко і майже не виходять на денну поверхню, заглиблюючись в західному напрямку. Близько до поверхні залягають крейдові породи.

Тут зосереджені запаси будівельного та кварцового піску, родовища різних сор-

тів глини. В знижених місцях та в заплавах річок утворюється торф.

На території проектного національного парку поширений поліський тип ландшафтів, який характеризується такими ознаками: по-перше, в ньому переважають рівнинні форми рельєфу з незначним, неглибоким розчленуванням поверхні, практично без ярів, без балок, які якщо й трапляються, то як виняток; по-друге, внаслідок рівнинності поверхні у цих ландшафтах утруднений стік природних вод, тобто дренаж, як наслідок, є певна надмірна зволоженість територій, особливо деяких природних комплексів, розташованих у пониженнях поверхні; по-третє, тут досить поширені піщані відклади, переважно водного походження, що зумовило специфічну рослинність і, передусім, соснові ліси та болота, а також характерні ґрунти (дерново-слабопідзолисті піщані і глинисто-піщані ґрунти, подекуди дерново карбонатні ґрунти та чорноземи типові малогумсні).

Територія парку належить до Славутського природного району, який знаходиться в межах Славутського та Ізяславського адміністративних районів. Місцевість рівнинна, характеризується відносно значним підвищенням поверхні (переважають висоти 200–240 м (максимальне значення — 260 м) і лише в долинах річок зустрічаються відмітки менше 200 м, а також незначною глибиною розчленування (10–20 м). Має ухил на північний схід та північ. Цей природний район представляє най-

більш типову поліську природу, бо здебільшого вкритих сосновими та дубово-сосновими лісами (лісистість близько 70 %), болотами та луками і через те малозаселений, отже, і мало орних земель.

Природно-територіальні комплекси парку проєктовані поліським типом на денудованих рівнинах з покривом пісків і легких лесовидних суглинків: масиви потужних пісків, вкритих сосновими і сосново-дубовими лісами на дерново-слабопідзолистих ґрунтах, а також масиви малопотужних пісків, вкритих луками на дернових оглеєних ґрунтах. У заплавах річок є природно-територіальні комплекси річкових долин: заболочені заплави, зайняті торфовищами і болотистими луками.

Для місцевості характерні великі масиви боліт та заболочених земель. Тут представлені всі типи боліт Малої Полісся, озер мало. Як результат торфорозробок трапляються штучні озера.

Наявність досить обширних масивів лісів і боліт впливає на клімат території, який загалом є помірно континентальним з м'якою зимою та теплим вологим літом. Це — волога, помірно тепла зона із гідротермічним коефіцієнтом 2,0–1,3. Сума позитивних температур 2400–3100 °С. Середня температура повітря найхолоднішого місяця (січень) складає –5,5 °С, найтеплішого (липень) — +18,5 °С. Максимальна температура влітку досягає +37 °С, мінімальна взимку — –33 °С. Середня річна температура становить +7,5 °С. Середня річна кількість опадів — 650–700 мм.

Тривалість годин сонячного сяйва в регіоні 1740. Сумарна сонячна радіація досягає 3400–3800 мДж/м² на рік, сумарне випаровування 500–550 мм в рік. Тривалість вегетаційного періоду — 202 дні. Ґрунт промерзає в середньому на 72 см (максимально — на 112 см). Товщина снігового покриву становить 13–22 см. Взимку переважають північні та західні вітри, навесні — східні та південно-східні, влітку — західні, восени — західні та південно-західні.

Територія має розгалужену річкову мережу, яка належить до басейну Дніпра. Вона розчленовується в меридіальному напрямку долинами Горині та її приток І і ІІ порядків (Гнилий Ріг, Вілія).

Проєктований парк знаходиться в гідрологічному районі Волино-Подільського артезіанського басейну з переважаючими водоносними горизонтами у відкладах протерозойської та мезозойської ер провінції радонових вод Українського щита.

В межах проєктованого НП «Мале Полісся» розташовано 7 населених пунктів (3 — в Ізяславському районі і 4 — в Славутському), а на межі території — 11 (усі — в Ізяславському районі).

■ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНА ЦІННІСТЬ

Протягом низки сторіч Південно-Східна Волинь виступала важливим форпостом духовності і культури нації, захищаючи віру і морально-естетичні цінності українського народу. Князі Ізяслав Мстиславич, Костянтин Острозький, Заславські, Сангушки — послідовники та поборники православної віри, покровителі культури і науки краю.

Археологи стверджують про заселення цієї частини області з найдавніших часів. Археологічні знахідки кам'яних сокир, ножів та серпів, мотик, наконечників стріл, засвідчують, що на берегах річки Горинь, поблизу сіл Крупець, Стригани (Славутський район) люди жили в період неоліту, або кам'яного віку (5-6 тисяч років тому). В урочищі Вершина досліджено залишки поселень і курган доби бронзи (4 тисячі років тому). Поблизу сіл Кривин, Солов'є та у Славуті знайдено пам'ятки Черняхівської культури (2-5 століття нашої ери).

У давніші часи Славутчиною володіли князі Острозькі, Заславські, Любомирські. Після смерті у 1720 році останнього представника спадкоємців усіх Заславських маєтностей та Острозької ординації Олександра-Домініка Любомирського, володіння переходять до його сестри Жозефіни-Марії-Анни Любомирської (1693–1729), яка 1710 року стала другою дружиною князя Павла-Кароля Сангушка (1682–1750), — великого маршалка литовського, і всі маєтності, в тому числі і Славуту, ввела в дім чоловіка. Так, відомий у Польщі

рід Сангушків, який не відзначався багатствами, став найзаможнішим після короля.

Князі Сангушки залишили вагомий слід в історії Славутчини і зробили дуже багато для розвитку краю і поліпшення добробуту його мешканців. Вони заснували Славутський конезавод із розведення коней англо-арабської породи, відомий далеко за межами Польщі, побудували суконну мануфактуру, механічний та чавунно-ливарний заводи, лісопильню, дві паперові фабрики, заснували цукроваріння на Волині (5 цукрових заводів та рафінадний комбінат), організували видобуток смоляних продуктів з коріння сосни на заводі сухої хімічної дистиляції, дбали про вирощування лісів, запровадили прогресивні методи ведення городництва. Кріпакам було надано право замінювати панщину грошовою платою, запроваджено черговість при наборі рекрутів, відкрито лікарню для селян, у маєтку діяв притулок для слуг, нездатних працювати за віком. Було засновано кумисолокувальний заклад. Сангушки сприяли будівництву культурних споруд у місті і селах, розвитку культури й духовності в краї, володіли великою бібліотекою та архівом, колекціонували твори мистецтва.

Великий палац було пограбовано і спалено 1917 року. З архітектурних об'єктів колишнього маєтку збереглися господарські будівлі: стаєнний павільйон, князівські кухні і двоповерхова конюшня, які дотепер слугують лікарню протитанкового дивізі-

ону. Будинок прислуги зараз є житловим будинком.

Зберігся костюл — пам'ятка архітектури загальнодержавного значення, побудований у 1822–1825 роках за заповітом княгині Дороти Сангушко, яка померла у молодому віці.

До комплексу костюлу входять: будівля костюлу, окремо споруджена дзвіниця, підпірна стіна з могутніми міцними сходами та нішею для «святої» води. Зі сходу до костюлу прилягає каплиця з окремих входом. Під нею розміщена родова усипальня князів Сангушків. Обладнання приміщення, яке найкраще збереглося (амвон, балкони, сповідальні, криласи), виконані із дерева (дуб) прикрашені різьбою, каркаси органу і головної ікони Святої Дороти значних розмірів. Дзвіницю, підпорну стіну з нішею для води та потужними віялоподібними сходами викладено з природного каменю. Споруда костюлу, його план, конструкції, будівельні матеріали, технології будівництва, декоративні деталі відбивають історію розвитку римської базиліки. Час будівництва костюлу Святої Дороти (1822–1825 рр.) — це період неокласицизму. Ця споруда наче прийшла з епохи античності, увібравши в себе її духовність і духовність інших століть і поколінь.

Невелика частина парку колишнього маєтку сьогодні є місцем відпочинку славутчан та гостей міста. Серед насаджень особливої уваги заслуговує розкішний екземпляр сосни чорної, старовинна грабова алея та 4 дерева бука лісового. Парк має охоронний статус, він є парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення.

В охоронній зоні проєктованого НПП «Мале Полісся» розташоване м. Ізяслав (Заславль, Заслав) — нині районний центр Хмельницької області. Вважають, що місто на р. Горинь заснував київський князь Володимир Святославович 987 року, і віддав своєму сину Ізяславу.

1539 року князем Заславським було побудовано одну з найцікавіших архітектурних пам'яток Волині — бастионний замок. Автором замкових укріплень був відомий фортифікатор Гійом Левассер де Боплан.

В середині 1711 року тут перебував російський цар Петро І.

Пам'яткою архітектури є садиба князів Сангушків: палац XVII ст. побудований за проєктом і під керівництвом італійського архітектора Павла Антоні Фонтани, костюл XVI ст.; мури з брамою та баштами XVIII століття. Ще з 1599 р. зберігся костел Іоанна Хрестителя (архітектор Я. Мадлена), який виізняється унікальністю архітектурного стилю — вдале поєднання елементів готики та ренесансу.

До пам'яток народної архітектурної школи північного Полісся, які зберегли архаїчні риси побудови, належить дерев'яна Михайлівська церква і дзвіниця (1789 р.) у с. Велика Радогаш та Покровська церква з дзвіницею (1800 р.) у с. Мала Радогаш (Ізяславський район)

У с. Плужне Ізяславського району збереглися залишки старовинного парку, який є парком-пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення. Ця місцевість належала Конєцпольським, Яблоновським, а згодом Тишкевичам. Зпоміж інших старовинних парків північної Хмельниччини Плужнянський відзначається розташуванням на досить пересічній горбистій місцевості, яку з заходу обмежує річка. Акцентуючим елементом території є пагорб, де колись стояв палац (зруйнований під час Першої світової війни). Сьогодні — це велика сонячна галявина. Збереглася будівля колишньої конюшні — тепер тут Плужнянська дільнична лікарня ветеринарної допомоги. В насадженнях понадківові клени гостролісті, клени-явори, ясени та гіркокаштани, дуби, діаметр стовбура яких перевищує 1 м. Унікальним екземпляром є чотиристовбурна старезна липа, що має діаметр стовбура 180,6 см. Збереглися старі ялинова, грабова та липова алеї, зростають модрина польська та європейська, ялина звичайна, старі кущі бузку та жасмину.

Великий вплив на суспільно-економічний розвиток цієї частини області має Нетішин — молоде місто енергетиків (хоча перша згадка про Нетішин, як невелике село, відноситься до 1542 року) — поблизу міста 1987 року почала діяти Хмельницька атомна електростанція.

■ ФЛОРА І РОСЛИННІСТЬ

■ **Загальний розподіл рослинного покриву**

Особливості рельєфу та геологічної будови північної частини області і обумовили розподіл її рослинності. Територія характеризується незначною розораністю, значною залісненістю (до 60-70%) і добре збереженими різноманітними природними комплексами. В лісовому фонді домінують природні ліси та культури сосни звичайної, які становлять в ньому більше 50%, сосново-дубових лісів значно менше, невеликі площі займають чорновільшняки та ліси з участю берези повислої. Серед деревних порід найменшою є участь граба, окремі ділянки дубово-грабових лісів займають невеликі площі.

Найбільш поширеними є соснові ліси, різноманітний ценотичний склад яких обумовлений геоморфологічними та едафічними особливостями. Серед цих лісів найбільші площі займають соснові ліси зеленомохові та чорницево-зеленомохові, які розміщуються на рівних сухих ділянках або невисоких підвищеннях зі слаболізолистими піщаними ґрунтами.

Дубово-соснові та дубово-грабові ліси значних площ на території проектного парку не займають. Їх основні ділянки зосереджені у ДП «Славутське лісове господарство». Ялина звичайна в природних деревостанах зустрічається фрагментарно. Чорновільшняки займають невеликі площі в притерасних частинах заплави Го-

рині і представлені чорновільшняками папоротевими, щучниковими та осоковими з осокою загостреною.

Лучна рослинність в основному зосереджена в заплаві Горині. Переважають болотисті та торф'яністі луки типового ценотичного та флористичного складу. Виявлені фрагменти остепнених лук на найбільш високих елементах заплави Горині та фрагменти пустищних лук з білоусом стиснутим на ділянках міжозерних грив в центральній частині лісового масиву.

На території проектного НПП «Мале Полісся» наявні всі типи боліт східної частини Малеого Полісся, хоча значних площ вони не займають. Евтрофні болота пов'язані в основному з заплавою, мезотрофні та оліготрофні — із заростаючими озерами, на яких утворюються плави. Болотна рослинність цих типів боліт перебуває на різних стадіях розвитку. Це рідкісні для Малеого Полісся та України в цілому утвори, які зберігають різноманітне та специфічне, як ценотичне, так і флористичне, різноманіття. Карбонатні болота, характерні для багатьох територій Малеого Полісся, тут відсутні.

Водна та прибережно-водна рослинність парку приурочена до русла Горині та озер. Загалом на Малеому Поліссі озер мало, тут вони мають природне післяльодовикове походження. Одне з найвідоміших та своєрідних — озеро Святе в Ізяславському районі.

Для території парку характерною є ценотична різноманітність, добра збереже-

ність структури фітоценозів. Флористична різноманітність обумовлює наявність значної раритетної компоненти.

■ Флора

Велика різноманітність та добра збереженість рослинного покриву території парку обумовили й досить багату і своєрідну флору. Виявлення повного флористичного складу цієї території потребує подальшого дослідження. Проте вже нині за матеріалами польових досліджень авторів, а також літературними та гербарними матеріалами можна стверджувати, що склад флори проєктованого парку може досягати до 700 видів судинних рослин.

Флора цієї території є відносно молодюю і сформувалась у післяльодовиковий період із різних ботаніко-географічних центрів, основними із яких є гумідний, аридний та арктоальпійський.

Гляціальні води сформували тут зандрову рівнину з досить бідними супіщаними відкладами, на яких сформувалась флора переважно бореального характеру. В голоцені, незважаючи на загальне потепління, бореальна флора як Мале Полісся, так і Полісся в цілому не була цілком витіснена неморальною і добре тут збереглась. Внаслідок історичної молодості флора парку відзначається незначною кількістю ендемічних видів та значною кількістю пограничноареальних видів — насамперед тих, що перебувають на південній межі ареалу.

Серед еколого-ценотичних груп як регіону в цілому, так і території парку переважають бореальні види соснових лісів: сосна, береза повисла, крушина, чорниця, брусниця, грушанка круглолиста, деякі види папоротей. Бореальні види також домінують та виступають як асектатори в угрупованнях боліт, насамперед, осокових та осоково-сфагнових. Це осоки — омська, здута, пухнатопада, пухівки — піхвова та багатоколоскова, вовче тіло болотне, багно болотне, образки болотні, болотні верби — чорнична, мирзинолиста, розмаринлиста тощо. Неморальні види широколистяних лісів не відіграють тут значної ролі, вони як асектатори відмічені в лісах

парку. Це переважно рослини з європейським та євразійським ареалами. Серед них — зірочник ланцетолистий, яглиця звичайна, зеленчук жовтий, копитняк, підмаренник запашний тощо. Основу лучних ценозів парку становлять види з широкими голарктичними та євразійськими ареалами, які зростають на луках рівнинної частини України — грястиця збірна, лисохвіст лучний, щучник дернистий, тонконіг лучний, вівсяниця лучна тощо.

Характерною особливістю флори парку є наявність в її складі центральноєвропейських видів, які знаходяться тут на східній межі поширення. До них належать ситник бульбистий, ситник розчепирений, ожина шорстка, жарновець віничний, лемботропіс чорніючий та деякі інші. Своєрідну групу в складі флори парку становлять реліктові види — третинний релікт шейхцерія болотна, післяльодовикові релікти — верба чорнична, баранець звичайний, діфазіаструм сплюснутий. Із нечисленних ендеміків Полісся на території парку виявлені популяції гвоздики несправжньорозчепіреної.

Недостатньо вивчено нині синантропну компоненту флори проєктованого НПП «Мале Полісся», яка потребує спеціального дослідження. В цілому флора парку є багатою і різноманітною, містить види різних ботаніко-географічних та еколого-ценотичних груп та значну раритетну компоненту.

■ Раритетна компонента флори та рослинності

В складі флори території парку значною виявилась її раритетна компонента. За попередніми даними тут зростає 15 видів, занесених до Червоної книги України, 35 видів, які охороняються у Хмельницькій області (регіонально рідкісні) та 5 видів, які є рідкісними на території досліджень, соціологічний статус яких в області ще не визначений.

Перелік видів рослин, які занесені до Червоної книги України

- 1) Баранець звичайний
(*Hyperzia selago*),
- 2) верба чорнична
(*Salix myrtilloides*),
- 3) гніздівка звичайна
(*Neottia nidus-avis*),
- 4) діфазіаструм сплюснутий
(*Diphasiastrum complanatum*),
- 5) коручка болотна
(*Eriopactis palustris*),
- 6) коручка морозниковидна
(*Eriopactis helleborine*),
- 7) коручка темно-червона
(*Eriopactis atrorubens*),
- 8) лікоподієлла заплавна
(*Lycopodiella inundata*),
- 9) лілія лісова
(*Lilium martagon*),
- 10) осока богемська
(*Carex bohemica*),
- 11) плаун колючий
(*Lycopodium annotinum*),
- 12) пальчатокорінник м'ясочервоний
(*Dactylorhiza incarnata*),
- 13) пальчатокорінник плямистий
(*Dactylorhiza maculata*),
- 14) ситник бульбистий
(*Juncus bulbosus*),
- 15) шейхцерія болотна
(*Scheuchzeria palustris*).

Перелік видів рослин проєктованого НПП «Мале Полісся», які підлягають охороні у Хмельницькій області

- 1) Андромеда багатоліста
(*Andromeda polifolia*),
- 2) багатоніжка проміжна
(*Polypodium interjectum*),
- 3) багно болотне
(*Ledum palustre*),
- 4) бобівник трилистий

- (*Menyanthes trifoliata*),
- 5) валеріана висока
(*Valeriana exaltata*),
- 6) вовчі ягоди звичайні
(*Daphne mezereum*),
- 7) вовче тіло болотне
(*Comarum palustre*),
- 8) гвоздиканесправжньорозчепірена
(*Dianthus pseudosquarrosus*),
- 9) голокучник дубовий
(*Gymnocarpium dryopteris*),
- 10) грушанка круглолиста
(*Pyrola rotundifolia*),
- 11) дрік германський
(*Genista germanica*),
- 12) еремогоне скельна
(*Eremogone saxatilis*),
- 13) журавлина болотна
(*Oxycoccus palustris*),
- 14) їжача голівка мала
(*Sparganium minimum*),
- 15) кадило сарматське
(*Melittis sarmatica*),
- 16) латаття сніжно-біле
(*Nymphaea candida*),
- 17) лохина
(*Vaccinium uliginosum*),
- 18) образки болотні
(*Calla palustris*),
- 19) ожика лісова
(*Luzula sylvatica*),
- 20) осока багнова
(*Carex limosa*),
- 21) осока кульконосна
(*Carex pilulifera*),
- 22) осока пухнастоплода
(*Carex lasiocarpa*),
- 23) перстач білий
(*Potentilla alba*),
- 24) плавушник болотний
(*Hottonia palustris*),
- 25) плаун булавовидний
(*Lycopodium clavatum*),

- 26) пухівка багатоголоскова (*Eriophorum polystachyon*),
- 27) пухівка піхвова (*Eriophorum vaginatum*),
- 28) пухівка широколиста (*Eriophorum latifolium*),
- 29) пухирник звичайний (*Utricularia vulgaris*),
- 30) росичка круглолиста (*Drosera rotundifolia*),
- 31) ситник розчепирений (*Juncus squarrosus*),
- 32) скорзонера низька (*Scorzonera humilis*),
- 33) сухоцвіт багновий (*Gnaphalium uliginosum*),
- 34) теліптерис болотяний (*Thelypteris palustris*),
- 35) хвощ рябий (*Equisetum variegatum*).

Інші рідкісні види

До цієї групи належать види, які є малопоширеними, созологічний статус яких в області ще не визначений:

- 1) відкасник Біберштейна (*Carlina biebersteinii*),
- 2) верес звичайний (*Calluna vulgaris*),
- 3) молодило руське (*Sempervivum ruthenicum*),
- 4) осока дерниста (*Carex caespitosa*),
- 5) пухирник малий (*Utricularia minor*).

■ Характеристика видів рослин, які занесені до Червоної книги України

Баранець звичайний (*Huperzia selago*). Голарктичний вид на південній межі ареалу. В Україні поширений в основному в Карпатах, на рівнині є рідкісним.

На території парку виявлений в різних екотопах — в сосновому лісі зеленомоховому (урочище Терєбіжі) та дубово-березово-грабовому лісі рідкотравному (Хутірське лісництво), остання популяція є більш чисельною.

Верба чорнична (*Salix myrtilloides*). Реліктова рослина, місцезростання якої пов'язані переважно з обводненими мезотрофними болотами Полісся, Розточчя, рідко трапляється на півночі Лісостепу. Скорочує своє поширення, зникає внаслідок осушення.

На території парку відомі два місцезростання цієї рідкісної рослини — на сфагновому плаві озері Святого та на мезотрофному болоті, яке знаходиться в лісовому масиві Голицького лісництва ДП «Славутське лісове господарство».

Гніздівка звичайна (*Neottia nidusavis*). Сапрофітна лісова орхідея, яка в Україні зростає в лісовій, лісостеповій зонах та в Гірському Криму.

На території парку є рідкісною в зв'язку з незначним поширенням екоотопів її зростання. Єдине відоме нині місцезнаходження виявлене на ділянці старого дубового лісу в околицях Нетішина.

Діфазіаструм сплюснутий (*Diphysastrum complanatum*). Голарктичний вид на південній межі ареалу. Основні місцезростання цього виду в Україні зосереджені на Поліссі в його північній частині, зрідка зустрічаються і в лісах Малеого Полісся. Для Хмельниччини раніше не наводився.

На території парку велика популяція цього незвичайного плауна виявлена у сосновому лісі чорницево-зеленомоховому на межі Славутського і Ізяславського районів. Для Хмельниччини це єдине відоме місцезростання. Створення парку підвищить можливості охорони цього рідкісного виду в області.

Коручка болотна (*Epipactis palustris*). Євразійсько-середземноморський вид, зростає на торфових болотах та заболочених луках. Скорочує своє поширення внаслідок осушення боліт.

На Хмельниччині коручка болотна є дуже рідкісною. Відомі поодинокі місце-

зростання є давніми і останнім часом не підтверджуються.

Єдине відоме сучасне місцезростання виду на території Хмельниччини знаходиться саме на території проектного парку «Мале Полісся». Тут в заболоченому зниженні на терасі р. Горинь в урочищі Сільце неподалік Нетішина знайдено кілька десятків екземплярів цього виду. Рослини мають добру життєвість, квітнуть і плодоносять. Це місцезростання нині не охоплене охороною. Створення парку забезпечить охорону одного з найбільш рідкісних видів Хмельниччини.

Коручка морозниковидна (*Epipactis helleborine*). Євразійський лісовий вид орхідеї. В Україні зустрічається майже по всій її території за винятком півдня степової зони. Характеризується адаптацією до різних екологічних умов — може зростати в чагарниках, на узліссях.

На території парку виявлена в декількох місцях, — в дубово-грабовому лісі біля Нетішина, у сосново-грабовому лісі Кривинського лісництва та у чагарникових заростях біля русла р. Горинь.

Коручка темно-червона (*Epipactis atrorubens*). Євразійський вид, який трапляється на більшій частині України, але значно рідше, ніж попередній.

На території парку є рідкісним видом. Відмічена лише на ділянці старого дубового лісу неподалік Нетішина.

Лікоподієлла заплавна (*Lycopodiella inundata*). Голарктичний вид. В Україні зрідка трапляється на обводнених торфових болотах та на вологих пісках по терасах річок. Швидко скорочує своє поширення внаслідок осушення боліт та освоєння річкових долин.

На Хмельниччині є дуже рідкісною. Єдине відоме місцезростання лікоподієлли знаходиться саме на території проектного парку. Це місцезростання виявлене неподалік від Нетішина у Кривинському лісництві в заболоченій улоговині тераси р. Горинь. Тут на вологих ділянках з піщаними ґрунтами цей вид утворює значну за розміром популяцію.

Лілія лісова (*Lilium martagon*). Високодекоративна лісова рослина, має єв-

росибірський ареал. В Україні зростає в листяних та мішаних лісах лісової та лісостепової зон. Скорочує своє поширення внаслідок порушення лісових екотопів, зривання на букети та викопування цибулин.

На території парку лілія лісова поодинокно зростає на ділянках листяних та мішаних лісів Славутського району.

Осока богемська (*Carex bohemica*). Цей вид з диз'юнктивним євразійським ареалом є одним із найбільш рідкісних видів української флори. Декілька відомих раніше в Україні місцезростань тривалий час не підтверджувались, рослина вважалась зниклою. Рослина трапляється переважно в смугах заростання проточних або непроточних водойм з мулистими або піщаними ґрунтами. В сусідніх країнах — Польщі і Білорусі — ця осока є також дуже рідкісною.

Виявлення великої популяції цього зникаючого виду в Славутському районі (урочище Тереміж) на одному з заростаючих озер надає особливої наукової цінності цій території.

Плаун колючий (*Lycopodium annotinum*). Голарктичний вид на південній межі ареалу. В Україні цей вид найбільш поширений в ялинових лісах Карпат, дещо рідше зустрічається у лісовій зоні рівнини України і рідко — в Лісостепу.

На території парку відомі місцезростання, пов'язані з вологими сосновими лісами Ізяславського і Славутського районів, місцями утворює фрагменти угруповань.

Пальчатокорінник м'ясочервоний (*Dactylorhiza incarnata*). Євразійський вид. Зростає на більшій частині України, але в степовій зоні рідко. Ця лучно-болотна орхідея є однією з найбільш поширених рослин цього роду, але, як і всі орхідні, страждає від осушення лук та боліт.

На території парку великі популяції пальчатокорінника м'ясочервоного відмічені на торф'янистій луці, що утворилась в притерасній смузі біля вільшняка в околицях м. Нетішин.

Пальчатокорінник плямистий (*Dactylorhiza maculata*). Європейський лучно-

болотний вид, який в Україні трапляється виключно в лісовій зоні. Найбільш чисельним є на луках Карпат.

На території парку поодиноким зростає на торф'янистій луці разом з попереднім видом.

Ситник бульбистий (*Juncus bulbosus*). Центральноєвропейський вид на східній межі ареалу. Зростає на обводнених зниженнях сфагнових боліт, обводнених ділянках заболочених лісів, у меліоративних каналах. Ситник бульбистий дуже чутливий до антропогенного впливу і стає все більш рідкісним внаслідок осушення боліт та забруднення водою.

Місцезростання цього виду на дослідженій території — берег озера Святого в Ізяславському районі та одне з заростаючих озер в урочищі Тереміжі Славуцького району — єдині нині відомі для Хмельниччини.

Шейхцерія болотна (*Scheuchzeria palustris*). Реліктова рослина третинного періоду. Основні місцезростання цього виду в Україні пов'язані зі сфагновими болотами Західного Полісся. Багато відомих раніше місцезростань цієї рідкісної рослини вже зникли. Вид страждає від осушення боліт, скорочує своє поширення.

На території Хмельниччини виявлена в ізольованих місцезростаннях на південь від межі суцільного ареалу. Шейхцерія болотна росте, насамперед, в мочажинах — обводнених зниженнях на болотах з покритим із сфагнових мохів, на сфагнових плавах, що утворюються при заростанні водою. В подібних умовах вона зростає на сфагновому плаві озера Святого.

Нині це єдиний локалітет виду як на території парку, так і на території Хмельниччини.

Висока частка рідкісних видів у складі флори території парку є показником збереженості природних екосистем.

Аналіз раритетної компоненти флори парку доводить, що вона відзначається не лише багатством, але й різноманітністю. В складі рідкісних видів флори є ряд бореальних видів, місцезростання яких в регіоні поодинокі і раніше не наводились для області — діфазіаструм сплюснутий, лі-

коподіелла заплавна. Серед центральноєвропейських найбільш рідкісною є осока боснійська.

Досить значним виявився список регіонально рідкісних видів, характерною особливістю яких є значна частка видів, які є домінантами рослинних угруповань, насамперед болотних екосистем — журавлина болотна, осока пухнастоплода та інші, що відзначає природні комплекси цього регіону.

Певний інтерес викликає поширення на терасі Горині такого виду, як ожина шорстка, який в Україні поширений в Карпатах та прилеглих територіях. Останнім часом він активно поширюється на схід.

Безумовно, подальше дослідження флори парку збільшить як кількість видів раритетної компоненти флори, так і виявить нові місцезнаходження рідкісних видів.

■ Рослиність

Рослинний покрив території проєктованого парку «Мале Полісся» характеризується різноманітністю та доброю збереженістю. Тут представлені лісова, лучна, болотна, а також водна і прибережно-водна рослинність.

Лісова рослинність

Лісова рослинність займає в парку основну частину території і характеризується переважанням соснових лісів, досить різноманітних за ценотичним складом. Невеликі площі займають дубово-соснові та грабово-дубові, а також похідні від цих лісів. Характерними є чорновільшняки, хоча вони і не займають значних площ. Майже відсутні дубові ліси та соснові ліси лишайникові.

Найбільш поширеними серед соснових лісів парку є зеленомохові та чорницево-зеленомохові, на більш знижених елементах рельєфу — чорницеві угруповання. Соснові ліси зеленомохові в масиві займають найбільш підвищені елементи слабопогорбованого рельєфу та плескати вирівняні ділянки борової тераси Горині.

Ценози характеризуються одноярусним деревостаном, утвореним переважно сосною звичайною, віком 40-90 років. Невелику домішку становлять дуб звичайний, береза повисла, які займають переважно другий ярус. Підлісок в цих лісах, як правило, не виявлений.

Флористичне ядро розрідженого трав'яного покриву утворюють бореальні види, характерні для світлих соснових лісів — щитник шартський, ожика волосиста, веснівка дволіста, одинарник європейський тощо. На одній з таких ділянок в урочищі «Теребіжі» зростає баранець звичайний, — рідкісний вид, занесений до Червоної книги України. Проективне покриття мохового ярусу становить в цих ценозах — 70-80%, його утворюють переважно плевроцій Шребера та дикран зморшуватий. Досить поширеними на цій території є соснові ліси чорницево-зеленомохові, які розміщуються нижче у рельєфі і характеризуються більшою участю в деревостані дуба звичайного та берези повислої. Вони приурочені до нижніх частин схилів та міжсхилових знижень з добре зволженими дерново-підзолистими ґрунтами. Ярус підліску цих лісів, змінністю 0,1-0,2, місцями формує крушина ламка з домішкою горобини. Добре виявлений трав'яно-чагарничковий покрив утворює чорниця, а на більш знижених ділянках — молінія. Значну домішку складає верес звичайний. Поодинокі трапляються грушанка круглолиста, ортилія однобока. Угруповання соснових лісів чорницевих менш поширені на території парку і представлені тут як чорницевими, так і молінієво-чорницевими ценозами. Нижче в рельєфі на більш зволжених ділянках розміщуються соснові ліси молінієві, для яких характерним є поширення таких видів, як лохина, багно болотне. Виявлені і невеликі фрагменти регіонально рідкісних ценозів соснових лісів з переважанням в покриві плауна колючого, занесеного до Червоної книги України. Невеликі ділянки цих лісів відмічені переважно в нижніх частинах схилів та біля озер. Характерним для соснових лісів масиву, які розміщуються на підвищених світлих ділянках серед мохів, є зростання конвалії травневої, яка місцями утворює значні плями. Ці ділянки є се-

ред соснових лісів найбільш флористично багатими.

Соснові ліси, які розміщуються біля населених пунктів (в околицях міст Нетішина та Славути), характеризуються переважанням похідних асоціацій. Тут внаслідок антропогенного впливу соснові ліси зеленомохові трансформувались в похідні угруповання. Вони мають спрощений склад та будову ценозів, розріджений моховий покрив. Найбільш поширеними в цій групі є угруповання соснових лісів злакових з домінуванням у травостой мітлиці тонкої, рідше — костриці овечої. Поблизу м. Нетішина виявлені і ділянки соснових лісів з ожиною шорсткою. Цей центральноевропейський вид, який в Україні поширений в Карпатах та прилеглих територіях, знаходиться тут на східній межі ареалу, тут швидко поширюється, займаючи значні ділянки і формує угруповання. В цих ценозах беруть участь також інші види цього роду — ожина сиза, ожина несійська, малина.

Невеликими плямами на території проектованого НПП «Мале Полісся» відмічені соснові ліси орлякові. Вони зростають на рівних ділянках з більш родючими дерново-середньопідзолистими супіщаними ґрунтами. Ці угруповання характеризуються високопродуктивним деревостаном, в якому переважає сосна з домішкою дуба звичайного, берези повислої.

У комплексі з сосновими лісами чорницево-зеленомоховими розміщуються угруповання березово-соснових лісів. Вони представлені тут переважно березово-сосново-крушиново-чорницевою асоціацією. Ці ценози є досить поширеними на території парку. Флористичне ядро в них формують бореальні види — сосна, береза повисла, крушина ламка, чорниця, бруслиця, ожика волосиста, плямами зустрічається плаун колючий. Моховий покрив в них не перевищує 20% покриття, його утворюють зелені мохи — плевроцій Шребера, руянка звичайна, поодинокі відмічений левкобрій сизий.

Дубово-соснові ліси не займають в парку значних площ, хоча для східної частини Малого Полісся є характерними. Вони розміщуються тут на плескатих верхівках

горбів, рівнинних або слабо знижених ділянках з відносно бідними ґрунтами. Деревостан в них, як правило, двоярусний. Перший ярус утворює сосна з незначною домішкою берези повислої, другий ярус формує дуб звичайний. В підліску домінує крушина ламка, зустрічається ліщина. Основу флористичного ядра цих ценозів складають переважно бореальні види з домішкою неморальних. В складі видів — чорниця, ортилія однобока, щитник шартрський, ожика волосиста, веснівка дволиста. Групу неморальних видів тут утворюють купина лікарська, перлівка поникла, яглиця звичайна, зірочник ланцетолистий тощо.

Відмічені в складі лісової рослинності і сосново-дубово-грабові ліси. Вони представлені переважно ценозами асоціації сосново-дубово-грабових лісів квасеницевих та зірочникових. Крім домінуючих видів, у трав'яному покриві цих лісів зростають такі неморальні види, як копитняк європейський, осока пальчаста, медунка темна, відмічена печіночниця звичайна. Навесні в цих лісах формуються синузії ефеорідів з переважанням анемони дібрової. Невеликими ділянками зустрічаються дубово-грабові ліси, незначне їх поширення тут пояснюється несприятливими орографічними умовами для зростання грабу — зниженою поверхнею, застоюванням ґрунтових вод, недостатньою дренажістю ґрунтів.

Цінна ділянка старого дубово-грабового лісу збереглась в околицях м. Нетішина. В складі деревостану збереглися окремі дуби віком до 200 років, є й старі граби. В цих ценозах спостерігається добре відновлення граба та клена гостролистого. Це досить темне насадження зімкненістю крон до 0,9. В зв'язку зі значним затіненням трав'яний покрив в ньому розріджений. В травостой переважають характерні для дубово-грабових лісів рослини — зірочник ланцетолистий, зеленчук жовтий, яглиця звичайна. Як асекатори трапляються чистець лісовий, купина лікарська, веснівка дволиста. Із рідкісних видів відмічена лілія лісова, занесена до Червоної книги України.

Характерними для території проєктованого НПП «Мале Полісся» є чорновільшняки, хоча вони і не займають тут значних площ. Одна з найбільш збережених ділянок цих лісів знаходиться в прибережній смузі заплави Горині поблизу м. Нетішина. Завдяки своїй обводненості вона малопорушена. Флористичне ядро утворюють типові види, притаманні чорновільшнякам — осока загострена, осока несправжньо-смикавцева, сідач коноплевий, теліптеріс болотний. По краю вільшняка виявлений рідкісний вид папороті — голокучник дубовий.

Лучна рослинність

На території проєктованого НПП «Мале Полісся», як і в цілому в східній частині Мале Полісся, лучна рослинність не займає значних площ. Основні площі цього типу рослинності в парку знаходяться в заплаві річки Горинь.

Поширеними тут є болотисті луки з переважанням лепешняка плаваючого, менше — лепешняка великого, осоки загостреної та мітлиці тонкої. Виявлені тут і малопоширені для східної частини Мале Полісся угруповання очеретянки тростиновидної.

Значні площі займають торф'янисті луки, які розміщуються як в центральній частині заплави, так і в притерасній, де вони сформувались на місці зведених чорновільшняків.

Основу травостою утворює тут щучник дернистий. Флористичне ядро формують дрібні осоки — чорна, жовта, просовидна. В цих ектопах відмічений тризубець болотний, осот річковий, значні популяції утворює валеріана висока. Саме на ділянках торф'янистих лук в парку зберігаються популяції лучно-болотних орхідей — пальчатокорінників м'ясочервоного та плямистого. Характерними для заплави Горині є справжні луки, які представлені тут угрупованнями мітлиці тонкої, тонконого лучного та костриці червоної. Рідше зустрічаються угруповання костриці лучної, лисохвосту лучного, поширення яких обмежене тут бідністю ґрунтів.

Значна частина лук в заплаві Горині, особливо поблизу м. Нетішина, трансформована і перебуває на різних стадіях дигресії, має місце розорювання лучних ділянок майже до урізу води. Все це завдає шкоди лучним комплексам.

Болотна рослинність

Болотна рослинність проектного НПП «Мале Полісся» характеризується ценотичним різноманіттям та специфічністю. Великі долини болота відсутні, переважають невеликі улоговини. Тут наявні болота різних типів — евтрофні, мезотрофні та оліготрофні. Своєрідну ланку в складі болотної рослинності становлять сфагнові — мезотрофні та оліготрофні болота, які утворились шляхом заростання озер і в парку перебувають на різних стадіях розвитку. Тут є болота, що лише почали вступати в мезотрофну стадію та ті, що досягли в своєму розвитку оліготрофної стадії.

Евтрофні болота — болота багатого мінерального живлення — в парку відмічені в заплаві Горині та на заростаючих озерах Славутського району, де розміщуються в прибережних смугах озер. Серед високотравних рослин частіше зустрічаються угруповання очерету. Місцями зі співдомінуванням куничника сіруватого та осоки гострої.

В притерасних та прируслових частинах заплави відмічені болотні ценози, в яких доміант — лепешняк великий формує густий ярус. Другий, розріджений під'ярус формують типові види болотного різнотрав'я — чистець болотний, підмаренник болотний, м'ята водяна, незабудка болотна, омег водяний тощо.

Характерними для дослідженої території є відкриті болота з переважанням осок — омської, гостровидної, зближеної, пухирчастої. Флористичне ядро в ценозах осокових боліт утворюють такі гідрофільні види, як вербозілля звичайне, плакун верболистий, жовтець повзучий, калюжниця

болотна, хвощ річковий, на більш обводнених ділянках — вех широколистий, водяний хрін земноводний тощо.

Характерними для проектного НПП «Мале Полісся» є мезотрофні болота, що утворились шляхом заростання озер в центральній частині лісового масиву в Славутському районі. Їх ділянки трапляються також на озері «Святе» в Ізяславському районі. На таких болотах збудне мінеральне живлення, наявний торфовий поклад. Серед мезотрофних боліт виділяють лісові, пригнічено-рідколісні та трав'яно-чагарничкові. В парку найбільшою мірою представлені два останні типи.

Пригнічено-рідколісні мезотрофні болота відрізняються переважанням сосни звичайної висотою до 4 м з домішкою берези пухнастої. В трав'яному покриві переважає основний доміант мезотрофних боліт — осока пухнатоплода. Завдяки значній обводненості тут зростає очерет та ряд гідрофільних видів. Саме в таких еко-типах зростає реліктовий болотний вид — верба чорнична. Значні площі такі угруповання займають в урочищі «Три дуби» Хутірського лісництва. Доповнюють ценотичний склад мезотрофних боліт осоково-сфагнові угруповання з переважанням осок пухнастої та здutoї. Співдомінантами в цих ценозах часто виступають такі бореальні види, як вовче тіло болотне та бобівник трилистий. Один із осередків розміщення таких ценозів є озеро Святе в Ізяславському районі. Тут на одному з берегів утворилось осоково-сфагнове болото, що виникло шляхом заростання озера сфагновим плавом. Утворення мезотрофних боліт шляхом заростання озер сфагновими плавами — це північний шлях формування боліт, рідкісний для України. Наукову цінність цієї ділянки підвищує виявлене лише тут місцезростання рідкісного реліктового виду — шейхцерії болотної. Оліготрофні болота перебувають в парку на мезо-оліготрофній та найвищій — оліготрофній стадіях розвитку. Угруповання цих

боліт розміщуються як на частині окремих боліт, так і займають тут цілі болотні масиви.

Одне з найбільших оліготрофних боліт знаходиться у Михельському лісництві ДП «Ізяславське лісове господарство». Це — так зване «Клюквене поле». Основна асоціація цього досить значного за площею болота — сосново-пухвірково-журавлиново-сфагнова. Болото вкрите розрідженою сосною зімкненістю 0,1-0,2 з домішкою берези пухнастої. Сосна має тут болотну форму. Суцільний сфагновий покрив утворює тут горби, на яких стелиться журавлина болотна. Основу трав'яного покриву утворює пухівка піхвова, купини якої займають до 50% площі. Співдомінантом тут виступає журавлина болотна. Серед інших видів відмічені — багно болотне, лохина, андромеда багатоліста, верес звичайний. Це рідкісні види для Хмельниччини, вони в області охороняються. Угрупування оліготрофних боліт є регіонально рідкісними для Хмельниччини.

В цілому характер боліт проєктованого НПП «Мале Полісся» має багато спільного з болотами Західного Полісся.

Водна рослинність

Водна рослинність в проєктованому НПП «Мале Полісся» приурочена до русла Горині, незарослих озер, штучних водойм. Значне поширення вона має на мілководдях та вздовж берегів водойми-охолоджувача Хмельницької АЕС.

Справжня водна рослинність розвивається в умовах невеликої глибини та незначної течії. Її формують виявлені угруповання трьох груп формацій: прикріплена рослинність з плаваючими на поверхні води листками, вільноплаваюча рослинність та занурена у воду рослинність.

Серед прикріплених видів відмічені угруповання глечиків жовтих, латаття сніжно-білого, їжачої голівки малої, які є рідкісними в регіоні. Всі вони охороняються державою і занесені до книги рідкісних

зникаючих угруповань — Зеленої книги України.

Характерними тут є також угруповання рдесників — плаваючого, вузлуватого та гребінчастого, які відмічені в руслі Горині та в деяких водоймах парку. Так, угруповання рдесника плаваючого зростають у слабопроточних водоймах на мілководдях озер і мають вигляд монодомінантних плям. Більш поширені ценози рдесника вузлуватого зустрічаються як в замкнених, так і в проточних водоймах з мулистими донними відкладами. Зрідка в таких ценозах зустрічаються пухирник звичайний та їжача голівка мала. Угрупування рдесника гребінчастого нерідко зустрічаються вздовж берегів Горині. Серед вільноплаваючої водної рослинності в парку відмічені ценози ряски триборозенчастої, жабурника звичайного, спіроделли багатокореневої. Серед занурених у воду рослин — угруповання утворюють водопериця колосиста, кушир темно-зелений та елодея канадська.

В цілому водна рослинність є різноманітною, в її складі виявлено три угруповання, занесені до Зеленої книги України.

Прибережно-водна рослинність

Прибережно-водна рослинність не займає в проєктованому НПП «Мале Полісся» значних площ, але є добре представленою вздовж берегів Горині та інших водойм парку. Домінантами виступають очерет, куга озерна, рогози вузьколистий та широколистий.

Флористичне ядро в прибережних смугах утворюють: півники болотні, частуха подорожникова, хвощ болотний, вовконіг європейський та деякі інші види.

Поблизу м. Нетішина у водоймі-охолоджувачі Хмельницької АЕС виявлені ценози рогозу Лаксмана, поширені в південній частині України. Поширення рогозу Лаксмана на північ вчені пов'язують з будівництвом гідроспоруд. Місцезростання цього

виду на території парку — одне з найбільш північних.

■ **Рідкісні рослинні угруповання**

В складі рослинного покриву дослідженої території 5 угруповань, які занесені до «Зеленої книги України» (1987).

Лісові угруповання

Угруповання соснових лісів зеленомохових та чорницевих. Це корінні старі соснові ліси. Ареал їх охоплює велику частину лісової зони Європи і Азії. В Україні вони поширені на Поліссі, Малому Поліссі, в Розточчі. На території парку ділянки таких лісів виявлені як в Славутському, так і в Ізяславському районах.

Угруповання грабово-дубового лісу волосистоосокового та яглицевого. Старі ділянки середньоевропейських лісів, східна межа острівного поширення яких в Україні проходить на Лівобережжі, а південна співпадає з межею степової зони. Ділянка такого лісу на території парку збереглась неподалік м. Нетішина.

Водні угруповання

Угруповання латаття сніжно-білого. Рідкісні зникаючі на території України реліктові угруповання на південній межі ареалу. Невеликими фрагментами відмічені в озері «Святе» та в незарослих озерах урочища «Теребіжі».

Угруповання глечиків жовтих. Рідкісні реліктові угруповання, утворені євросибірським видом. Спорадично зустрічаються у водоймах р. Горині.

Угруповання їжачої голівки малої. Ці угруповання знаходяться в Україні на південній межі поширення. На території парку виявлені в прибережній смузі одного з озер урочища «Теребіжі» та у замкнутій водоймі на терасі Горині неподалік м. Нетішина.

Регіонально рідкісні угруповання

В складі рослинного покриву парку є декілька малопоширених в регіоні угруповань, вони є регіонально рідкісними. Це угруповання соснових лісів конвалієво-зеленомохових, угруповання соснових лісів крушиново-плаунових, в трав'яному покриві яких переважає плаун колючий, занесений до Червоної книги України. Невеликими фрагментами вони відмічені у вологих знижених екотопах на торф'янистих ґрунтах центральної частини парку та біля озер.

Регіонально рідкісними є угруповання дубово-соснових лісів барвінкових, які знаходяться на північній межі свого поширення. Невеликі ділянки цих лісів виявлені у Кривинському та Голицькому лісництвах ДП «Славутське лісове господарство».

■ ФАУНА

■ **Загальна характеристика поширення видів хребетних тварин**

На території проєктованого НПП «Мале Полісся» зареєстровано 255 видів хребетних тварин, з них 18 видів кісткових риб, 11 — земноводних, 7 — плазунів, 186 — птахів (109 видів гніздових і перелітних, по 34 — осілих і перелітних, 9 — зимуючих), 33 види ссавців.

Лісові біотопи (соснові, дубові, сосново-дубові, ялинові, вільхові, мішані)

У лісах спостерігається 3 види земноводних: квакша, жаба гостроморда, жаба трав'яна і 3 види плазунів: веретільниця ламка, вуж звичайний і гадюка звичайна.

У різних типах лісу (соснові, сосново-дубові, дубові, ялинові, вільхові, мішані) в гніздовий період зареєстровано 61 вид птахів: лелека чорний, осоїд (с. Плужне; пам'ятка природи «Озеро Святе»), шуліка чорний, канюк звичайний, змієїд (пам'ятка природи «Озеро Святе»; с. Голики), орел-карлик (с. Плужне), підорлик малий (заказник «Голубі озера»), яструб великий, яструб малий, журавель сірий (с. Плужне, с. Михайлівка), деркач, зозуля звичайна, припутень, синяк, сова сіра, дрімлюга, одуд, крутиголівка, жовна сива, жовна чорна, дятел звичайний, дятел середній, дятел малий, жайворонок лісовий, щеврик лісовий, волове очко, кобилочка

річкова, очеретянка чагарникова, берестянка, сорокопуп терновий, золотомушка жовточуба, шпак звичайний, крук, сойка, вівчарик ковалик, вівчарик жовтобровий, вівчарик весняний, кропив'янка чорноголова, мухоловка білошия, мухоловка сіра, мухоловка мала, дрізд співочий, дрізд чорний, дрізд-омелюх, вільшанка, горихвістка звичайна, соловейко східний, вивільга, синиця довгохвоста, синиця блакитна, синиця чубата, синиця чорна, гаїчка болотяна, повзик, підкоришник звичайний, горобець польовий, зяблик, костогриз, щиглик, зеленяк, вівсянка звичайна, вівсянка садова,

На лісових болотах, річках і струмках зустрічаються крижень, чирянка велика, журавель сірий, коловодник лісовий, слюква, рибалочка.

У періоди міграцій та в зимовий період в лісах спостерігаються підорлик великий, золотомушка червоначуба, гаїчка-пухляк, в'юрок, чиж, шишкар ялиновий, снігур.

Таким чином, у лісових біотопах проєктованого НПП «Мале Полісся» зустрічається 74 види птахів.

Ссавці лісів представлені 23 видами: їжак, кріт звичайний, бурозубка мала, білозубка мала, нетопир лісовий, вовк, лисиця, борсук, куниця лісова, ласка, горностай, тхір чорний, кабан дикий, козуля європейська, лось, заєць-русак, білка, вовчок лісовий, вовчок сірий, вовчок горішковий, миша жовтогорла, миша лісова, миша мала.

Водно-болотяні біотопи (болота, озера, ставки, водосховища і річки)

У водоймах проектного НП «Мале Полісся» зустрічається 18 видів кісткових риб: щука, плітка, краснопірка, головень, пічкур звичайний, лящ, рибець, буффало, карась звичайний, карась сріблястий, короп, товстолоб звичайний, амур чорний, в'юн звичайний, судак, окунь річковий, йорж звичайний, сом.

У водоймах регіону спостерігається 3 види земноводних: кумка червоночерева, жаба ставкова, жаба озерна. З плазунів тут поширена лише черепаха болотяна (р. Горинь, с. Радошівка).

В гніздовий період у водно-болотних біотопах (в т.ч. на Нетішинській водоймі-охолоджувачі) зареєстровано 42 види птахів: пірникоза велика, пірникоза сірощока, пірникоза чорношия, бугай, бугайчик, квак, чепура велика, чапля сіра, гуска сіра, лебідь-шипун, крижень, нерозень, чирянка велика, свищ, попелюх, чернь чубата, лунь очеретяний, пастушок, погонич, курочка водяна, лиска, пісочник малий, коловодник лісовий, коловодник звичайний, набережник, баранець звичайний, мартин звичайний, крячок чорний, крячок білощокий, крячок білокрилий, крячок річковий, рибалочка, ластівка берегова, очеретянка велика, очеретянка болотяна, очеретянка чагарникова, плиска біла, плиска жовто-голова, кобилочка річкова, реміз, вівсянка очеретяна, вівсянка чорноголова.

У позагніздові періоди зустрічається ще 10 видів птахів: гагара чорношия, гуменник, чирянка мала, широконоска, гоголь, коловодник болотяний, баранець великий, мартин сивий, мартин сріблястий, мартин жовтоногий. Таким чином, у водно-болотних біотопах зареєстровано 52 види птахів.

Ссавці водно-болотяних біотопів представлені 4 видами: кутора мала, видра річкова, бобер, ондатра

Лучно-болотні, чагарниково-лучні, лучні і агробіотопи

У лучних біотопах проектного НП «Мале Полісся» спостерігається 7 видів земноводних: тритон гребінчастий, тритон звичайний, часничниця звичайна, ропуха сіра, ропуха зелена, жаба гостроморда, жаба трав'яна. З плазунів тут поширені: ящірка прудка, ящірка зелена, ящірка живородна, вуж звичайний, гадюка звичайна. На лучно-болотяних, чагарниково-лучних, лучних і агробіотопах спостерігається 67 видів птахів: чепура велика, чапля сіра, лелека чорний, лелека білий, канюк звичайний, шуліка чорний, яструб великий, яструб малий, лунь лучний, лунь польовий, змієїд, підорлик малий, підсоколик великий, боривітер звичайний, кібчик, куріпка сіра, перепілка, деркач, чайка, баранець звичайний, сова болотна, зозуля звичайна, бджолоїдка звичайна, одуд, серпокрилець чорний, ластівка сільська, жайворонок польовий, посмітюха, плиска жовто-голова, плиска біла, плиска жовта, щеврик лучний, щеврик лісовий, сорокопуд терновий, крук, сорока звичайна, ворона сіра, волове око, шпак, очеретянка велика, очеретянка болотяна, очеретянка чагарникова, очеретянка лучна, кобилочка річкова, кобилочка звичайна, кобилочка солов'їна, вівчарик жовтобровий, вівчарик весняний, вівчарик ковалик, кропив'янка чорноголова, кропив'янка прудка, кропив'янка сіра, кропив'янка рябогруда, трав'янка лучна, трав'янка чорноголова, дрізд чорний, дрізд співочий, соловейко східний, синиця велика, синиця блакитна, горобець польовий, зяблик, щиглик, костогриз, вівсянка звичайна, коноплянка, вівсянка очеретяна.

Ссавці відкритих просторів проектного НП «Мале Полісся» представлені 11 видами: кріт звичайний, бурозубка мала, білозубка мала, білозубка білочерева, лисиця, куниця кам'яна, ласка, заєць-русак, миша хатня, миша польова, нориця звичайна.

Населені пункти

У населених пунктах проєктованого НПП «Мале Полісся» спостерігається 6 видів земноводних: квакша, жаба гостроморда, жаба трав'яна, ропуха сіра, ропуха зелена, часничниця звичайна та 2 види пазунів: ящірка прудка, вуж звичайний.

Птахи представлені зо видами: лелека білий, яструб малий, яструб великий, куріпка сіра, перепілка, серпокрилець чорний, одуд, ластівка міська, ластівка сільська, горлиця садова, припугень, голуб сизий, зозуля, сова вухата, сич хатній, крутиголівка, дятел сирійський, сорокопуд сирій, шпак, сойка, сорока, ворона сіра, грак, кропив'янка прудка, мухоловка сіра, горихвістка чорна, горихвістка звичайна, чикотень, горобець польовий, горобець хатній, щедрик.

Серед ссавців зустрічаються: їжак, кріт звичайний, куниця кам'яна, ласка, білка, миша хатня, пацюк чорний, пацюк сирій.

Мисливська фауна

Мисливська фауна парку представлена на 14 видами хребетних: широконоска, попелюх, чернь чубата, нерозень, пастушок, коловодник великий, коловодник звичайний, баранець звичайний, ласка, куниця кам'яна, тхір чорний, козуля звичайна, ондатра, бобер.

■ Раритетна компонента фауни

На території проєктованого НПП «Мале Полісся» зустрічаються 4 види тварин з Європейського Червоного списку, 101 вид Додатку II Бернської конвенції, 11 видів тварин, які занесені до Червоної книги України та 53 види, включені до Переліку видів тварин, які охороняються у Хмельницькій області.

■ Характеристика видів тварин, які занесені до Червоної книги України

Лелека чорний (*Ciconia nigra*). Ареал цього виду охоплює лісову смугу Європазії та Південну Африку. Зимуює в Африці на південь від пустелі Сахара, в Індії та Китаї. В Україні гніздиться в лісах Полісся та Карпат.

У межах Хмельницької області лелека чорний є рідкісним гніздовим та перелітним видом.

На території Малеого Полісся цей вид спорадично гніздиться на всій території, зокрема особини виду були зареєстровані поблизу с. Голики Славутського району та с. Михля Ізяславського району.

Гоголь (*Bucephala clangula*). Ареал виду охоплює лісотундру та смугу мішаних лісів Європазії та Північної Америки. В Україні вид гніздиться в Західному Поліссі та пониззі Дніпра; під час міграцій зустрічається на всій території.

На Хмельниччині гоголь є пролітним, зимуючим видом. У межах Малеого Полісся цей вид був знайдений на водосховищі Хмельницької АЕС.

Зміїд (*Circaetus gallicus*). Ареал виду охоплює Південну Європазію та Північну Африку; зимуює в південній частині ареалу. В Україні гніздиться в лісовій і лісостеповій смугах та частково в степовій і в гірському Криму; під час міграції зустрічається на всій території.

На Хмельниччині зміїд є рідкісним гніздовим і перелітним видом. У межах Малеого Полісся цей вид був зареєстрований в пам'ятці природи «Озеро Святе» та поблизу с. Голики Славутського району.

Орел-карлик (*Hieraetus pennatus*). Ареал виду охоплює південну і центральну частину Європазії, Північно-Західну та Екваторіальну Африку, Австралію; зимуює в Африці та Індії. В Україні гніздиться в Карпатах, у лісостеповій та північній частині степової смуг.

У Хмельницькій області орел-карлик є рідкісним гніздовим і перелітним видом. У межах Малого Полісся цей вид спостерігався поблизу с. Плужне Ізяславського району.

Підорлик малий (*Aquila pomarina*). Ареал виду охоплює Західну і Центральну Європу, Північну Африку, Південно-Західну Азію, Казахстан, Алтай, Тувинський край та Забайкалля. В Україні гніздиться на західних, центральних і північних районах.

На Хмельниччині підорлик малий є рідкісним гніздовим і перелітним видом. У межах Малого Полісся цей вид був зареєстрований у заказнику «Голубі озера».

Журавель сірий (*Grus grus*). Ареал охоплює лісову смугу Євразії; зимує в Північній Африці, Західній і Південній Азії. В Україні він гніздиться в лісовій та лісостеповій смугах; в позагніздові періоди зустрічається скрізь.

У Хмельницькій області журавель є гніздовим і перелітним видом. У межах Малого Полісся цей вид гніздиться у верхів'ях р. Гнилий Ріг, а також окремі особини спостерігалися поблизу с. Плужне, с. Михайлівка Ізяславського району.

Сорокопуд сірий (*Lanius excubitor*). Ареал охоплює Європу, північну частину Азії, Північну Америку, Північну Америку. В Україні гніздиться в Поліссі, Передкарпатті та Закарпатті; зимує на всій території.

У Хмельницькій області сорокопуд сірий є гніздовим і зимуючим видом. На території проєктованого національного парку цей вид був знайдений поблизу с. Плужне, с. Михайлівка, с. Михля Ізяславського району.

Горностай (*Mustela erminea*). Ареал охоплює лісову частину Європи, північну частину Азії, Кавказ, гори Середньої Азії, Монголію, Китай, Японські острови, Північну Америку. В Україні цей вид поширений на всій території, за виключенням Криму та південно-східної частини.

У Хмельницькій області горностай є малочисельним спорадично поширеним видом. У межах Малого Полісся горностай був знайдений поблизу с. Лютарка Ізяславського району.

Борсук звичайний (*Meles meles*). Ареал цього виду охоплює Євразію, за виключенням Індокитаю. В Україні він поширений на всій території.

На Хмельниччині борсук звичайний є малочисельним, місцями звичайним, спорадично поширеним видом. У лісах Малого Полісся борсук також зустрічається спорадично. Нори цього виду були знайдені у лісі поблизу с. Михля Ізяславського району.

Видра річкова (*Lutra lutra*). Ареал цього виду охоплює Євразію, Північну Африку. В Україні він поширений на Поліссі, в Карпатах і лісостеповій смузі.

У Хмельницькій області видра річкова є малочисельним спорадично поширеним видом. У межах Малого Полісся цей вид був знайдений на р. Горинь поблизу с. Радощівка, с. Михля Ізяславського району.

■ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНА МЕРЕЖА

При створенні національного природного парку «Мале Полісся» до його складу увійдуть 26 територій та об'єктів природно-заповідного фонду області загальною площею 2602,65 га, що становить 10,05% від загальної площі проєктованого парку, 16 із них — в Ізяславському районі, 10 — в Славутському.

Структура природно-заповідного фонду проєктованого НПП «Мале Полісся»:

Заказники:

- загальнодержавного значення — 2;
- місцевого значення — 12.

Пам'ятки природи:

- загальнодержавного значення — 1;
- місцевого значення — 9.

Заповідні урочища — 2.

Заказники представлені лісовим, ботанічним, гідрологічним, загальнозоологічним, орнітологічним та геологічним типами; пам'ятки природи — комплексною, ботанічною, гідрологічною, зоологічною.

■ Території загальнодержавного значення

МИХЕЛЬСЬКИЙ — гідрологічний заказник загальнодержавного значення. Розташований в 6 кварталі Михлянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний

режим встановлено 1986 року, сучасний статус — з 1996 року. Площа — 109,0 га.

Охороняється унікальне для України і Хмельницької області торфове болото округлої форми з куртинами деревних порід, яке виникло шляхом заростання карстового озера. Воно характеризується центрально-оліготрофним ходом розвитку (від дещо підвищеної центральної частини до периферії болота) та наявністю фрагментів горбасто-мочажинного комплексу, де обводнені зниження з трав'яно-моховими угрупованнями сполучаються із залісеними горбками. Такі болота характерні для північних регіонів, насамперед, для півночі тайгової зони і прибалтійських країн. Вони дуже рідко трапляються в Україні — лише подекуди на Поліссі та в Карпатах.

В центральній частині болота переважають рідколісні верхові та переходно-верхові оліготрофні рослинні угруповання, переважно пухівково-сфагнові, лише поодинокі зустрічаються розріджені деревця берези пухнастої та сосни звичайної до 3 м заввишки. На периферійній частині ростуть переходові очеретяно-сфагнові ценози. Серед типових для верхових боліт рослин є види Червоної книги України: льодовиковий релікт верба чорнична і лучно-болотна орхідея пальчатокорінник м'ясочервоний, а також рослини, які охороняються у Хмельницькій області — андромеда багатоліста, багно звичайне, вовче тіло болотне, журавлина болотна, лохина, пухівки багатокоскова і піхова,

комахоїдна рослина пухирник середній. Орнітофауну представляють бекас, щеврик лісовий, жулан, малинівка, вівчарик-ковалик, зяблик, дрізд чорний, із ссавців до центральної частини болота заходять лосі звичайні (Додаток III Бернської конвенції), козулі, заєць сірий, лисиця, дикий кабан, із земноводних виявлена рідкісна в області жаба гостроморда (Додаток II Бернської конвенції).

Має водоохоронне, кліматорегулююче, ландшафтнотрозахисне значення, є осередком охорони болотного біорізноманіття.

ТЕРЕБІЖІ — гідрологічний заказник загальнодержавного значення. Розташований у 8, 13, 14, 21, 27, 31, 33 і 34 виділах 64 кварталу однойменного урочища Голицького лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1995 року, сучасний статус — з 2005 року. Площа — 30,3 га.

Охороняється природний комплекс з чотирьох озер, які перебувають на різних стадіях заростання, підвищених грив між ними та прилеглих соснових лісів. Територія урочища — це колишня долина стоку льодовикових вод.

Своєрідності ландшафту надають озера, на трьох із яких вже утворилися болота різних типів і сформувався рослинний покрив, який характеризується унікальними флористичними особливостями. Тут представлена лісова, болотна, прибережноводна, фрагментарно лучна рослинність.

Серед болотної рослинності найпоширенішими є угруповання мезотрофних боліт, оскільки три з них перебувають на мезотрофній та олігомезотрофній стадіях розвитку. На цих ділянках є ценози асоціації пухнатоплодо-осоково-сфагнової, — вони безлісні, із значним обводненням, місцями вони являють собою плави. Тут зростають види з Переліку рослин, які потребують охорони у Хмельницькій області — образки болотні, пухівка піхвова, комахоїдна рослина — росичка круглолиста.

На ділянках боліт, які досягли найвищого ступеню розвитку і перебувають на оліготрофній стадії, поширені ценози сосново-пухівково-сфагнової асоціації та угруповання пухівки піхвової на суцільному

сфагновому покриві. Вони характеризуються наявністю розрідженого деревного ярусу із берези пухнатої та сосни.

На краях першого озера, яке є найменш зарослим, зростають ценози евтрофних боліт. Вони представлені угрупованнями очерету, рогузу вузьколистою, осоки омської, місцями із співдомінуванням лепешняку великого. Тут трапляються регіонально рідкісні види — вовче тіло болотне і ситник розчепирений.

Найбільше наукову цінність заказника становлять виявлені в цих екотопах фрагменти ценозів дуже рідкісного виду — осоки богемської (Червона книга України). Це єдине існуюче місцезростання цього виду не тільки у Хмельницькій області, але й на рівнинній частині України. Для Малоого Полісся цей вид раніше взагалі не вказувався.

Раритетну ценотичну складову великих ділянок водних плес складають угруповання латаття сніжно-білого (Зелена книга України), фрагменти угруповань, утворених ситником бульбистим (Червоної книги України), їжачої голівки малої і пухирника малого, які охороняються у Хмельницькій області.

Лісова рослинність, яка розміщується на погорбованих підвищених ділянках навколо озер, представлена, в основному, сосновими лісами, угруповання яких розміщуються в залежності від рельєфу. Більш сухі підвищені горби займають соснові ліси лишайникові; плескаті вирівняні ділянки та некруті схили — соснові ліси зеленомохові; невеликі зниження у рельєфі зайняті сосновими лісами чорницево-зеленомоховими. Найбільші площі займають соснові ліси зеленомохові, де зростають три види плаунових, занесені до Червоної книги України — дифазіаструм сплюснутий, баранець звичайний та плаун колючий.

Лучна рослинність представлена фрагментарно невеликими ділянками пустищних лук, представлених формацією біловуса стиснутого, в якій значну участь беруть мітлиця тонка, та щучник дернистий.

Має важливе наукове значення як збережена унікальна екосистема.

ОЗЕРО СВЯТЕ — комплексна пам'ятка природи загальнодержавного значення. Розташована у 3 та 8 кварталах Михельського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1977 року, сучасний статус — 1996 року. Площа — 8,2 га.

Охороняється унікальний природний комплекс озера, яке формує сфагнові плавні, з островом посередині та прилеглими територіями.

Озеро (площа 4 га) — є свідком і наслідком давнього зледеніння, — ця місцевість була прохідною долиною між Волинським лесовим плато та Подільською височиною, по якій стікали льодовикові води. Сфагнові плавні утворилися по берегах озера, особливо в його південній частині, а також навколо острова. Подібні утвори властиві лише для боліт Карелії і північної Білорусії. В Україні сфагнові плавні зустрічаються лише на декількох болотах на півночі Українського Полісся та Карпат. У Малому Поліссі ці плавні більше не відомі ніде. Це робить озеро Святе унікальним серед озер Хмельниччини.

Плавні утворені кореневищами болотних рослин, вкритими сфагновими мохами, та купинами осок. На них сформувались угруповання осоки пухнастоплодої і пухівки на килими сфагнових мохів. Раритетною складовою є рослина Червоної книги України шейхцерія болотна, а також види, які охороняються у Хмельницькій області журавлина болотна, осока багнова, образки болотні, бобівник трилистяний і комахоїдна рослина росичка круглолиста.

По приводній смузі ростуть осоки омська і здута, очерет, рогіз широколистий, трапляється ситник бульбистий (Червона книга України) і регіонально рідкісна комахоїдна рослина пухирник малий.

Водойма зі всіх боків оточена сосновим лісом. Зі сходу це — сухий сосновий ліс на піщаних горбах, в інших частинах — вологий березово-сосновий ліс на вирівняних ділянках. У їх трав'яному покриві зростають види, занесені до переліку рослин, які потребують охорони у Хмельницькій області — гвоздика несправжно-

розчепірена, осока кульконосна і ситник розчепірений.

Фауна озера досить різноманітна, хоча має дещо збіднений склад внаслідок антропогенного впливу. Із ссавців відмічені козулі, білки, кроти, зрідка трапляються лисиці, лісові куниці. В норах по берегах озера селиться ондатра.

Найбільше птахів. Зареєстровано 67 видів птахів, з яких 4 види занесено до Червоної книги України, 24 - включено до Додатку II Бернської конвенції.

Місцеві жителі розповідають, що колись на чудернацькому острові посеред озера православні монахи-відлюдники влаштували своє скромне помешкання і дерев'яну, побудовану без жодного цвяха, церкву. Відчували вони у цьому місці чудодійну, зцілюючу душу і тіло, силу озера та навколишніх соснових лісів. Та не довго проіснувала церква, - під час паводку вона зникла посеред озера. Давно це сталося, але кажуть, що коли опівночі пірнути у води озера, можна почути дзвони церкви, які очищають водойму від нечисті. А вода в ній особлива, — напрочуд м'яка і схожа на духмяний настій трав, водоростей та мохів. А ще тут панує аура добра і спокою. Тому і назвали місцеві жителі цю місцевість «Святим Озером». З того часу йдуть нескінченні потоки прочан до Святого озера в надії на зцілення та духовну розраду, не менше тут і відпочиваючих.

Має велике значення для збереження унікального озера, є осередком збереження фіто різноманіття Малого Полісся, становить науково-пізнавальну, естетичну і рекреаційну цінність.

■ Території та об'єкти місцевого значення

Заказники

ДУБОВИЙ ГАЙ — лісовий заказник місцевого значення. Розташований у 2 виділі 39 кварталу Голицького лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1993 року. Площа — 19,0 га.

Охороняється високопродуктивне насадження дуба звичайного і сосни звичайної віком близько 140 років з домшкою липи, берези, клена, ясена і граба, розвинений густий підлісок з ліщини, крушини.

Має важливе лісогосподарське (цінна лісонасіннева ділянка), лісозахисне значення.

ПРАЛІС — лісовий заказник місцевого значення. Розташований у 15 кварталі Кривинського лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство» (на півдні м. Нетішин). Охоронний режим встановлено 1998 року. Площа — 39,5 га.

Охороняється ділянка старого дубово-грабового лісу, більша частина якого нині вирубана. Вік збережених старих дубів, які складають основу деревостану, близько 200 років. Їх висота сягає 22-24 м, середній діаметр стовбура — 90-92 см. Є окремі дуби-велетні з діаметром стовбура 110 см і більше. Крім дуба, у першому ярусі ростуть старі сосни та поодинокі берези. Граб утворює густий другий ярус висотою 14-16 м. Численний підріст дають граб та клен гостролистий.

Внаслідок значної затіненості підлісок не розвинений, а трав'яний ярус розріджений. В ньому переважають види як широколистяних лісів, так і північні види, характерні для хвойних лісів. Домінують зеленчук жовтий та квасениця звичайна. Поодинокі зустрічаються зірочник лісовий, веснівка дволиста. На узліссях заказника рясно квітнуть перестріч гайовий, наперстянка великокіткова, воловик високий, в'язіль різнобарвний. Виявлено зростання трьох видів рослин з Червоної книги України: лілія лісова, коручка чемерицкова, коручка темночервона та мало-пшироких в регіоні видів — печіночниця благородної, папороті австрійської, шишини травневої, холодків лікарського та багатолістого.

Ділянка старого грабово-дубового лісу, яка збереглась, має високу наукову значущість. Це цінне лісове насадження — еталон пралісів, яких в цьому регіоні вже немає. Такі ліси занесені до Зеленої книги України і підлягають охороні.

ДОРОГОЩА — ботанічний заказник місцевого значення. Розташований у 26, 27 кварталах Кривинського лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство», неподалік водойми-охолоджувача Хмельницької АЕС м. Нетішин. Охоронний режим встановлено 1998 року. Площа — 78,5 га.

Охороняється типовий для Малого Полісся середньовіковий та пристигаючий грабово-сосновий рідкотравний ліс. Насадження з участю дуба, берези, кленів гостролистого та явора, у зниженнях — вільхи, розташовані на слабо погорбованій території. У розрідженому трав'яному покриві зі слабо розвиненим підліском і переважанням зеленчука жовтого і копитняка європейського зустрічаються види Червоної книги України — дуже рідкісна для Малого Полісся рослина баранець звичайний (дві куртини 100 та 120 см діаметром), великі плями плауна колючого, лілія лісова та коручка чемерицковидна. Виявлені численні популяції кадила сарматського та вовчих ягід звичайних, які включені до Переліку рослин, які охороняються у Хмельницькій області.

Заказник є осередком збереження фітотріноманіття краю.

КОНВАЛІЯ ТРАВНЕВА — ботанічний заказник місцевого значення. Розташований у 12, 14 і 23 виділах 30 кварталу та 1, 2, 6, 8 виділах 42 кварталу Плучнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1992 року. Площа — 39,9 га.

Охороняється масове місцезростання конвалії травневої та третинного релікту вовчих ягід пахучих у середньовіковому і пристигаючому сосновому лісі. Насадження містять домішку дуба звичайного, ростуть на дещо підвищеній ділянці з піщаною ґрядю та вирівняним рельєфом. Серед переважно північних видів трав'яного покриву — чорниця, куничника наземного, плауна булавовидного, вересу, брусниці, келерії сизої, — на всій території заказника зростає конвалія травнева. Вона утворює великі плями, рясно квітує і має високу життєвість. Тут виявлені вовчі ягоди пахучі, занесені до Червоної книги України,

а також рідкісна у Малому Поліссі піщанка вузьколиста.

Є осередком охорони фіторізноманіт-тя малополіської частини Хмельниччини, має рекреаційну та естетичну цінність.

ПЕРШОТРАВНЕВИЙ — ботанічний заказник місцевого значення. Розташований 1,5 км на північний схід від с. Дертка Ізяславського району. Охоронний режим встановлено 1993 року. Площа — 44,0 га.

Охороняється природний комплекс лісового масиву, де знаходяться порослі сфагновими мохами глибокі торфові болота. До раритетної складової болотної та лісової рослинності належать занесені до Червоної книги України лілія лісова та ситник бульбистий, а також рідкісні у Хмельницькій області вовче тіло болотне, образки болотні, пухівка піхвова.

Різноманітність екоотопів та багатство рослинного світу сприяє тому, що територію заказника обрали місцем постійного чи тимчасового існування чимало представників місцевої фауни. Найбільше тут птахів, були відмічені берестянка, горлиця звичайна, жулан, зяблик та інші птахи лісо-болотного орнітокомплексу.

Має важливе значення як місце охорони фіторізноманіття сфагнових боліт та заболочених лісів Малого Полісся.

ШУНДЕРОВА ДАЧА — ботанічний заказник місцевого значення. Розташований у 5, 7, 8, 14-21, 33, 35 виділах 3 кварталу Хмельницького військового лісництва (у Славутському районі). Охоронний режим встановлено 1996 року. Площа — 19,0 га.

Охороняються мальовничі заліснені схили лівого берега р. Горинь. У сосновому насадженні суцільними заростями росте конвалія травнева, великими групами зустрічається підсніжник звичайний (вид Червоної книги України).

Має природоохоронне, естетичне та рекреаційне значення.

ЛЮТАРСЬКИЙ — загальнозоологічний заказник місцевого значення. Розташований у 1 виділі 31 кварталу, 13-17, 21, 24 виділах 33 кварталу і 1, 5, 17, 18 виділах 37 кварталу Лютарського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове

господарство». Охоронний режим встановлено 1994 року. Площа — 35,7 га.

Охороняється поселення бобрів на берегах річки Гнилий ріг (притока р. Горинь).

Має важливе значення для збереження і відтворення цінного мисливського звіра.

ПЛУЖНЯНСЬКИЙ — орнітологічний заказник місцевого значення. Розташований у 11 виділі 60 кварталу Плучнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1992 року. Площа — 1,4 га.

Охороняється вільхове насадження з домішкою дуба та берези, де гніздиться лелека чорний — рідкісний вид, занесений до Червоної книги України та Додатку II Бернської конвенції. Виявлено гніздування багатьох дуплогніздовиків, в тому числі рідкісного у Хмельницькій області голуба-синяка — виду Додатку III Бернської конвенції.

Має важливе значення для охорони раритетних лісових птахів.

ГНИЛИЙ РІГ — гідрологічний заказник місцевого значення. Розташований у 27-30 і 33-36 кварталах Лютарського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 2000 року. Площа — 816,2 га.

Охороняється характерний для Малого Полісся комплекс соснових і вільхово-березових лісів (760,4 га) та боліт у долинах р. Гнилий ріг та її правої притоки. Дерево-стан утворюють березово-вільхові насадження природного походження та культури сосни. У трав'яному покриві переважають типові для вологих лісів види рослин — калган, плаун булавовидний, весівка дволиста, білоус стиснутий, типові лісові види — куртинами зірочник лісовий, копитняк європейський, маренка запашна, а також рідкісні у Хмельницькій області осока кульконосна та ситник розчепірений.

Фауна басейна річки «Гнилий Ріг» та її берегів відносно різноманітна, але має досить збіднений склад, що є наслідком досить значного антропогенного впливу. Із копитних тут зустрічаються: лосі звичайні (Додаток III Бернської конвенції), кабани,

косулі, з інших ссавців — лисиці, зайці-русаки, лісові куниці, білки, кроли, ондатри, які селяться в норах по берегах річки. Для бобрів створено штучних запруд, заповнених водою.

Найпоширенішими хребетними є птахи (біля 20 видів): вивільга, великий строкатий дятел, припутень, зозуля, сойка, плиска біла та синиця голуба. Поодинокі зустрічаються хижі птахи канюк, чеглик, а також крук та одуд.

Із земноводних зустрічаються жаби трав'яниста та гостроморда (остання з Додатку II Бернської конвенції), гадюка, вуж звичайний та тритон.

Заказник відіграє природоохоронне, гідрологічне, водорегулююче значення, є осередком охорони біорізноманіття Малого Полісся і однією з найбільших природно-заповідних територій в області.

ГОЛУБЕ ОЗЕРО — гідрологічний заказник місцевого значення. Розташований у 2 виділі 4 кварталу та 5 виділі 5 кварталу Голицького лісництва державного підприємства «Славуцьке лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1993 року. Площа — 28,5 га.

Охороняється мальовниче лісове болото з прозорою водою і привабливими краєвидами. Є місцем гніздування та зупинки під час міграції водно-болотних птахів.

Заказник підтримує гідрологічний режим в регіоні, має важливе орнітологічне, естетичне та рекреаційне значення.

КЛИНОВЕЦЬКЕ УРОЧИЩЕ — гідрологічний заказник місцевого значення. Розташований у 44, 57-63, 68-72, 78, 79, 81-83, 90-93, 102-105 кварталах Плужнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 2000 року. Площа — 1157,5 га.

Охороняється типова для Малого Полісся ділянка, яка являє собою понижене лісове урочище з вільхово-березовим та сосновим лісом з домішкою клена, ясеня та ялини, а також насадження сосни на площі 466,6 га. Особливим раритетом дендрофлори заказника є особина дуба звичайного віком понад 400 років. У заказни-

ку беруть початок і протікають кілька лівих притоків р. Вілія (притока р. Горинь).

В трав'яному покриві зростають типові лісові (яглиця, осока волосиста, копитняк європейський, щитник чоловічий та безщитник жіночий), лучно-болотні (гравілат річковий, слабник водяний, жовтяниця черговолоста) та водно-болотні (хвощ річковий, очерет, комиш лісовий, м'ята дволіста, лепешняк водяний) рослини. Трапляються ділянки з різними видами верб: ламкою, пурпуровою, білою, попельястою. Виявлено рослину Червоної книги України вовчі ягоди пахучі, а також рідкісну у Хмельницькій області осоку остюкову.

Біотопічна неоднорідність урочища сприяє високій видовій різноманітності фауни хребетних. З ссавців виявлено сліди життєдіяльності лося звичайного (вид Додатку III Бернської конвенції), свині дикої, козулі, лисиці, зайця-русака, куниці, білки, бобра, видри річкової (остання занесена до Червоної книги України, Європейського червоного списку та Додатку II Бернської конвенції).

Орнітофауна представлена кількома екологічними групами птахів, які характеризуються великою видовою різноманітністю та значною кількістю цих тварин. Орнітокомплекс лісових птахів урочища складають вівчарик-ковалик, зяблик, славки чорноголова і рябогруда, горлиця звичайна, берестянка, соловейко, жулан та інші. На луках мешкають луговий чекан, варакушка, очеретянка лугова, кобилка річкова, драч. Водно-болотні птахи представлені лелекою білою, чаплею сірою, кроквою, чирком-тріскунцем, лискою, курочкою водяною, чибісом, луном болотним, мартинком звичайним та кроквою річковою.

У вільховому насадженні з домішкою дуба та берези гніздяться дві пари лелеки чорного — виду Червоної книги України та Додатку II Бернської конвенції, а також кілька пар голуба-синяка, який віднесений до Додатку III Бернської конвенції та Переліку тварин, які підлягають охороні у Хмельницькій області.

Із земноводних зустрічається жаба ставкова і озерна, гадюка, вуж звичайний та тритон.

Заказник — одна з найбільших в області природно-заповідних територій. Має ґрунтозахисне, водорегулююче значення, є осередком охорони біорізноміття Мале Полісся у Хмельницькій області.

ГОЛИЦЬКИЙ — геологічний заказник місцевого значення. Розташований у 1 виділі 65 кварталу та 9–11 виділах 58 кварталу Голицького лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство» (на півночі с. Голики). Охоронний режим встановлено 1994 року. Площа — 6,6 га.

Охороняються місце виходу на поверхню сапонінів (червоної глини) — малопоширеної у Хмельницькій області корисної копалини. Знаходиться на мальовничих заліснених ялиною звичайною (вік 25–30 років) схилах лівого берега р. Горинь

Має наукове значення.

Пам'ятки природи

ВКОВИЙ БУК — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташований біля контори Плужнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1992 року. Площа — 0,01 га.

Охороняється величезний старий бук віком близько 140 років, висотою 28 метрів та діаметром стовбура 75 см.

Має інтродукційне і естетичне значення.

ГОЛИЦЬКА ДАЧА — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 7 виділі 34 кварталу Голицького лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1994 року. Площа — 2,7 га.

Охороняється високопродуктивне насадження ялини звичайної віком понад 100 років. Середня висота дерев близько 32 м, діаметр стовбура — 37 см.

Має лісогосподарське та лісозахисне значення.

ДУБ ЗВИЧАЙНИЙ — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 22 виділі 58 кварталу Плужнянського лісництва державного під-

приємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1970 року. Площа — 0,1 га.

Охороняється величезний дуб звичайний віком понад 400 років, з діаметром стовбура більше 2 метрів.

Має естетичне значення та цінність спадуку.

ДУБ ЧЕРЕШЧАТИЙ — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 20 виділі 41 кварталу Лютарського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1986 року. Площа — 41,0 га.

Охороняється генетичний резерват високопродуктивного насадження дуба звичайного віком понад 120 років.

Має важливе лісогосподарське (цінна лісонасіннева ділянка), лісозахисне значення та як еталон для практики лісорозведення дуба звичайного в умовах Мале Полісся.

МИХЕЛЬСЬКА ДАЧА I — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 22 виділі 25 кварталу Михельського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1970 року. Площа — 8,6 га.

Охороняється високопродуктивне насадження ялини звичайної віком понад 100 років.

Має лісогосподарське та лісозахисне значення.

МИХЕЛЬСЬКА ДАЧА II — ботанічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 7 виділі 25 кварталу Михельського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1970 року. Площа — 3,1 га.

Охороняється високопродуктивне насадження сосни з домашньою дуба звичайного і берези пухнастої віком близько 150 років.

Має велике значення для вивчення і охорони типового пралісового бору Малополіської частини області.

ПЛУЖНЯНСЬКА ДАЧА — ботанична пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 20 виділі 111 кварталу Плужнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1970 року. Площа — 1,0 га.

Охороняється ділянка сосни Веймутової — однієї з найкрасивіших інтродукованих в Україні сосен (батьківщина — Північна Америка). Зростає 25 особин віком понад 100 років.

Має інтродукційне та лісгосподарське значення.

ПЛУЖНЯНСЬКА — зоологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у 9, 10, 12 і 13 виділах 1 кварталу та 5, 9, 12 і 13 виділах 2 кварталу Плужнянського лісництва державного підприємства «Ізяславське лісове господарство». Охоронний режим встановлено 1994 року. Площа — 17,7 га.

Охороняється місце оселення бобрів на ділянці мішаного лісу.

Має важливе значення для збереження і відтворення цінного мисливського звіра.

ДЖЕРЕЛО ЗДОРОВ'Я — гідрологічна пам'ятка природи місцевого значення. Розташована у лісовому масиві Хмельницького військового лісництва (кв. 9) на околицях м. Славути. Охоронний режим встановлено 2001 року. Площа — 25,9 га.

Охороняються два джерела на притерасній частині заплави р. Горинь в оточенні сосново-дубового лісу. В деревостані переважає сосна звичайна віком до 60 років. Рельєф території погородований. Часто на схилах пагорбам коренева система дерев виступає на поверхню. Трав'яний покрив дуже розріджений, змінений великим антропогенним навантаженням (витоптування, випасання худоби, забруднення побутовими відходами). Зустрічаються суниця лісова, ожина сиза, орляк звичайний, мохи, лишайники.

Більше джерело має залізобетонний зруб, вода біжить по трубі, утворюючи струмок, який впадає в р. Горинь. До нього ведуть сходи, облаштовано місця для відпочинку. Менше джерело знаходиться в занедбаному стані.

Вода у джерелі-криниці чиста, з добрими смаковим якість, використовується місцем населенням як питна та для покращення здоров'я і самопочуття. Останніми роками біля джерела виконуються церковні обряди з освячення води на Хрещення Господнє.

Має гідрологічне і природоохоронне значення, естетичну, рекреаційну та релігійну цінність.

Заповідні урочища

ВІЛЬШИНА — заповідне урочище. Розташоване у 3 і 6 кварталах Кривинського лісництва державного підприємства «Славутське лісове господарство» (східна частина м. Нетішин). Охоронний режим встановлено 2001 року. Площа — 25,9 га.

Охороняється притерасна частина заплави річки Горинь, вкрита вільшняком та торф'янистою лукою. Територія чітко виділяється у рельєфі, займаючи природне зниження. Характеризується досить значним зволоженням ґрунту, а в пониженнях стоїть вода. Лише прилегла до дороги ділянка менш обводнена і тут у вільшняк заходять старі сосни, вік яких близько 170 років.

У заповідному урочищі переважає вільшняк папоротевий - на зниженій ділянці із телітерисом болотним, який є рідкісною у Хмельницькій області рослиною, а у більш підвищених частинах - із безщитником жіночим та щитником шартським, зустрічається і щитник чоловічий. Тут зростають типові рослини-супутники вільхи, такі як осоки несправжньосмикавцева і видовжена, паслін солодко-гіркий, вовконіг болотний, чистець болотний. Є смуги з переважанням сідача коноплевого. У частині, де зростають старі сосни, вільшняк злаково-папоротевий з мітлицею тонкою, куртинами чорниці. В цій частині урочища по його краю великі плями утворює ожина шорстка, ведмежина (ожина несійська) та шипшина дрібноквітова.

На торф'янистій щучниково-дрібно-осоковій луці із щучником дернистим, осоками жовтою, чорною, просовидною є окремі екземпляри і групи поростевої вільхи. Великі популяції утворюють осот

річковий, плакун верболистий, калюжниця болотна. На цій луці виявлені популяції двох видів лучно-болотних орхідей, занесених до Червоної книги України — пальчатокорінників м'ясочервоного та плямистого. Вони квітують і плодоносять. Крім того, тут зростають такі малопоширені види болотних рослин як тризубець болотний, звірбій чотирикрилий, та валеріана висока (остання включена до Переліку рослин, які охороняються у Хмельницькій області).

Має важливе значення для охорони добре збережених природних комплексів.

РАДОШІВСЬКЕ — заповідне урочище. Розташоване 1,5 км на південний захід від с. Радошівка Ізяславського району. Охоронний режим встановлено 1994 року. Площа — 60,9 га.

Охороняється мальовниче лісове урочище, де гніздиться велика кількість птахів, а також водойма, яку відвідують сірі чаплі та мартин звичайний.

Має важливе значення для охорони типових природних комплексів.

■ ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко Т. Л., Прядко О. І., Недоруб О. Ю., Антосяк В. М. Нові місцезнаходження *Carex bohemica* Schreb. в Україні // Український ботанічний журнал, 1999. – Т. 56. – №2. – С. 160-162.
2. Андрієнко Т.Л., Онищенко В.А., Клестов М.Л., Прядко О.І., Арап Р.Я. Система категорій природно-заповідного фонду України та питання її оптимізації (під ред. д.б.н. проф. Т.Л. Андрієнко). – К.: Фітосоціоцентр, 2001. – 60 с.
3. Білик Р.Г., Казімірова Л.П. Екологічна мережа: глобальні та регіональні аспекти розвитку природоохоронної справи // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Дослідження, відтворення та охорона малих річок» (Хмельницький, 4-5 листопада 2005 року) – Хмельницький: Тріада-М, 2005. – С. 162-173.
4. Брадис Е.М. О геоботаническом районировании северо-западных областей УССР // Труды научного совещания по природно-географическому районированию УССР. – К.: Изд. Киевского ун-та, 1961. – С.89-97.
5. Брадис Є.М. Рослиність східної частини Малеого Полісся та питання ботаніко-географічного районування західних областей УРСР // Укр. ботан. журн. – 1957. – Т. 14. – С. 3-13.
6. Брадис Є.М., Кузьмичов А.І., Андрієнко Т.Л., Батячов Є.Б. Торфово-болотний фонд УРСР, його районування та використання. – К.: Наук. Думка, 1973. – 163 с.
7. Брадис Є.М., Андрієнко Т.Л. Поліська підпровінція // Геоботаничне районування Української РСР. – К.: Наук. Думка, 1977. – С. 73-136.
8. Брадис Є.М., Андрієнко Т.Л. Поліська підпровінція // Геоботаничне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – С. 73-136.
9. Геоботаничне районування Української РСР. – К.: Наук. думка, 1977. – 303 с.
10. Геренчук К.И. Малое Полесье // Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К.: Изд-во Киев. ун-та, 1968. – С. 165-173.
11. Геренчук К.І. Природа Хмельницької області. – Львів: Каменярь, 1980. – 152 с.
12. Грунти Хмельницької області. – Львів: Каменярь, 1968. – 70 с.
13. Дідух Я.П., Устименко П.М., Плюта П.Г., Шеляг-Сосонко Ю.Р., Коротченко І.А. Карта рослинності 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС // Український ботанічний журнал. – 2000. – 58, № 4. – С.10-20.
14. Заповідні перлини Хмельниччини / Під. ред. Т.Л. Андрієнко. – Хмельницький: ПАВФ «Інтрада», 2006. – 220 с.
15. Заставецька О.В., Заставецький Б.І., Дітчук І.Л. Географія Хмельницької області – Тернопіль, 1995. – 96 с.
16. Збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції «Національні природні парки в екологічній мережі України», присвяченої створенню в зоні Малеого Полісся

Хмельниччини національного природного парку «Озеро Святе» (Хмельницький–Славута, 27 листопада 2001 року) / За ред.: Казімірова Л.П., Білик Р.Г. – Кам'янець–Подільський: Пр.вид-во«ОІОМ», 2001. – 80 с.

17. Зеленая книга Украинской ССР: Редкие, исчезающие и типичные, нуждающиеся в охране, растительные сообщества / Под общ. ред. Ю.Р. Шеляга-Сосонко. – К.: Наук. думка, 1987. – 216 с.

18. Казімірова Л.П. Парки – пам'ятки садово-паркового мистецтва / Серія «Terra in-cognita: Хмельниччина». – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2006. – 227 с.

19. Казімірова Л.П. Садово-паркового мистецтво Хмельниччини (на прикладі збережених палацо-паркових ансамблів) / Серія «Terra in-cognita: Хмельниччина». – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2004. – 24 с., іл.

20. Казімірова Л.П. Червона книга України: рослини Хмельниччини / Серія «Terra in-cognita: Хмельниччина». – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2005. – 32 с., іл.

21. Казімірова Л.П., Білик Р.Г. Екологічна мережа Хмельниччини. Штрих перший. – Кам'янець-Подільський: ПП Мошинський, 2004.

22. Казімірова Л.П., Білик Р.Г., Матвеев М.Д., Новак В.О. Види рослин і тварин, що охороняються в області // Екологічна освіта на Хмельниччині. Навчально-методичний посібник. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. – С. 156-169.

23. Ковальчук С., Ковальчук А. Славута. Минуте і сучасне. – К.: Київська правда, 2003. – 268 с.

24. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (Берн, 1979). – К., 1998. – 76 с.

25. «Озеро Святе»: крок до створення національного природного парку (про проект створення в зоні Малого Полісся Хмельниччини Національного природного парку «Озеро Святе» / Л.П. Казімірова, Р.Г.Білик. – Кам'янець–Подільський: Пр.вид-во«ОІОМ», 2001.

26. Определитель высших растений Украины / Доброчаева Д.Н., Котов М.И., Прокудин Ю.Н. и др. – К.: Наук. думка, 1987. – С. 28-37.

27. Перелік заповідних територій та об'єктів рідкісних та зникаючих тварин та рослин Хмельниччини (Склав Ярема С.А.). – Хмельницький, 1986. – 37 с.

28. Фесенко Г.В., Бокотей А.А. Птахи фауни України: польовий визначник. – К., 2002. – 416 с.

29. Физико-географическое районирование Украинской ССР. – К.: Изд-во Киевск. ун-та, 1968. – 683 с.

30. Червона книга України. Рослинний світ: / Редкол.: Ю.Р. Шеляг-Сосонко (відп. ред.) та ін. – К.:«Укр. енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1996. – 608 с.

31. Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М.М. Щербака. – К.: «Укр. енциклопедія» ім. М.П.Бажана, 1994. – 464 с.

32. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Дідух Я.П., Устищенко П.М., Коротченко І.А., Юглічек Л.С. Лісова рослинність 30-кілометрової зони Хмельницької АЕС // Укр. ботан. журн. – 2000. – 57, № 3. – С. 250-256.

33. Шеляг-Сосонко Ю.Р., Осьмачко В.В., Андриенко Т.Л. Географія растительного покрыва України. – К.: Наук. думка, 1982. – 228 с.

34. Юглічек Л.С. Нарис рослинності східної частини Малого Полісся // Наукові записки Тернопільського державного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: Біологія, 2002. – № 2 (17). – С. 31-36.

35. Юглічек Л.С. Нові місцезнаходження рідкісних гігрофітних видів у східній частині Малого Полісся // Укр. ботан. журн. – 2001. – 58, №1. – С. 40-47.

■ РЕФЕРАТ

Национальный природный парк «Малое Полесье» предлагается создать в Изяславском и Славутском районах Хмельницкой области на площади 25905 га. В границах проектируемого парка размещено 7 населенных пунктов (3 – в Изяславском районе и, соответственно, 4 – в Славутском), а на границе территории – 11 (все – в Изяславском районе). Населенные пункты и местное население владеют богатым историческим и культурным наследием.

Территория находится в восточной части Малого Полесья и отличается хорошо сохранными природными комплексами. Преобладают разнообразные за ценоотическим составом леса, лесистость составляет около 70%. Среди лесной растительности преобладают сосновые леса. Сосново-дубовые и дубово-грабовые леса распространены мало.

Растительность лугов сосредоточена в пойме р. Горынь и характеризуется преобладанием болотистых, торфянистых, меньше – настоящих лугов. Характерной есть болотная растительность. Тут представлены болота разных типов и стадий развития. Водная и прибрежно-водная растительность парка формируется в русле р. Горынь, в озерах и искусственных водоемах, среди которых наибольшим есть водохранилище-охладитель Хмельницкой АЭС. Раритетная составная флоры насчитывает 15 видов, занесенных в Красную книгу Украины. Список растений, охраняемых в Хмельницкой области,

на территории парка состоит из 35 растений. Выявлено 5 растительных сообществ, занесенных в Зеленую книгу Украины (2 лесных и 3 водных).

На территории проектируемого национального природного парка «Малое Полесье» встречается 4 вида животных, занесенных в Европейский Красный список, 101 вид включен в Дополнение II и III Бернской конвенции, 11 видов животных занесено в Красную книгу Украины, в Список животных, охраняемых в Хмельницкой области – 53 виды.

При создании национального природного парка «Малое Полесье» в его состав предлагается включить 26 территорий и объектов природно-заповедного фонда области общей площадью 2602,65 га (10,05 % от общей площади парка), 16 из них – в Изяславском районе, 10 – в Славутском.

■ REFERENCE PAPER

«Male Polissya» – Natural Park of national importance, is to be designed and developed on the area of 25905 hectares in Izyaslav and Slavuta rayons of Khmelnytska Oblast.

7 localities (3 – in Izyaslav and 4 in Slavuta rayon), and 11 neighbouring villages (all are in Izyaslav rayon) will participate in «Male Polissya» project implementation. These communities have a great historical and cultural heritage.

This is the eastern part of Male Polissya, which is characterized by well-preserved nature complexes, where woodlands predominate (about 70% of forests). Forest vegetation is mainly represented by pine trees. Pine-oak and oak- horn-beam forests are not widely represented here.

Grassland vegetation is mainly located in the valley of Horyn' river, where predominates typical moor-land and peat-land flora. Native meadowvegetation is poorly represented. The variety of moor lands is wide: peat and moors of different types and stages of development are represented here. Aquatic and riverside vegetation is mostly concentrated in Horyn' river-bed, near lakes and artificial tanks, the largest one – Khmelnytska nuclear station water tank with a cooling unit.

15 threatened species, enlisted in the Red book of Ukraine, are found in the area. List of endangered plant species of Khmelnytska Oblast includes 35 flora representatives. 5 vegetative groups are found here and enlisted in the Green book of Ukraine (2 forest and 3 aquatic species).

«Male Polissya» National natural park is a shelter for 4 wild animal species (European Red List), 101 animal species (registered in the Attachments II and III of Bern Convention), 11 most vulnerable animal species (in the Red book of Ukraine), 53 species, which needs a special protection on the territory of Khmelnytska Oblast.

«Male Polissya» National natural park will be located on 26 areas and objects of nature-reserve fund of Khmelnytska Oblast (16 in Izyaslav rayon and 10 in Slavuta rayon) with total area of 2602,65 hectares (or 10,05 % of total area of the National natural park).

Наукове видання
«Мале Полісся» – проєктований національний природний парк України
Під редакцією д.б.н., проф. Т.Л.Андрієнко

Автори:

Андрієнко Т.Л. – завідувач міжвідомчою комплексною лабораторією наукових основ заповідної справи НАН України та Мінприроди України, доктор біологічних наук, професор;

Казімірова Л.П. – директор ботанічного саду, доцент кафедри екології Хмельницького національного університету, кандидат біологічних наук;

Прядко О.І. – науковий співробітник міжвідомчої комплексної лабораторії наукових основ заповідної справи НАН України та Мінприроди України, кандидат біологічних наук;

Білик Р.Г. – начальник відділу комплексного управління біоресурсів заповідної справи та екомережі державного управління охорони навколишнього природного середовища в Хмельницькій області, магістр державного управління;

Юглічек Л.С. – доцент кафедри екології Хмельницького національного університету, кандидат біологічних наук;

Матвеев М.Д. – декан природничого факультету Кам'янець-Подільського державного університету, кандидат біологічних наук;

Мирна Л.А. – методист біології і екології Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти;

Демчишина З.І. – методист Хмельницького обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді;

Вітязь Г.В. – громадський природоохоронний експерт.

Загальна редакція: Т.Л. Андрієнко
Технічна редакція: Л.П. Казімірова
Фотографії: Р.Г. Білик
Карта: Г.В. Вітязь
Переклад: Г.І. Кальчук
Дизайн та верстка: П.Ю. Бойченко
Відповідальний за випуск: Р.Г. Білик

Адреса для листування:

Державне управління охорони навколишнього природного середовища
в Хмельницькій області

вул. І. Франка 2/2, м. Хмельницький, 29000

тел. (0382) 65-43-75, e-mail: r_bilyk@i.ua

Підп. до друку 16.04.2007 р. Формат 60x84 1/16.

Гарнітура Таймс. Папір крейдований.

Друк офсетний. Умов. друк. арк. 2,38. Обл.-вид. арк. 2,48.

Тираж 500 примірників.

Видавництво та друк: ПП Мошинський В.С.

Свідоцтво про внесення до Державного
реєстру України суб'єктів видавничої справи
ДК №2150 від 08.04.2005 р.

Св. № 60925508 від 07.09.1994 р.

м. Кам'янець-Подільський, вул. Індустріальна, 1 а
тел. (03849) 2-22-88